

บทที่ 3

บทบาท-ฐานะของผู้หญิงท่ามกลางวัฒนธรรมดั้งเดิม

ชุมชนปกากะญอ นับเป็นชุมชนที่มีโครงสร้างสังคมและระบบครอบครัวในลักษณะเดียวกับชุมชนชาวไทยภาคเหนือ (คนเมือง) เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ในระบบครอบครัวและการนับเครือญาติตามสายตระกูลมารดา (Matrilineage) และการตั้งครอบครัวภายหลังการแต่งงาน ที่คู่แต่งงานจะย้ายเข้าไปอยู่ในบ้านของเจ้าสาว (Matrilocality) เป็นต้น โครงสร้างทางสังคมและระบบครอบครัวในลักษณะนี้ มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงต่อการจัดความสัมพันธ์หญิงชายในชุมชน ดังนั้น การทำความเข้าใจถึงความสัมพันธ์หญิงชายในชุมชนปกากะญอตามการสร้างทางวัฒนธรรม ซึ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะศึกษาและทำความเข้าใจผ่านทางโครงสร้างทางสังคมและระบบครอบครัว

ในบทนี้จะพิจารณาถึงบทบาท-ฐานะของผู้หญิงปกากะญอ เมื่อพวกเขาอยู่ภายใต้การสร้างทางวัฒนธรรม (cultural construction) ผ่านทางประเพณีปฏิบัติและพิธีกรรมต่างๆ ชาวปกากะญอ ซึ่งการสร้างความเป็นหญิงชายทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ความแตกต่างกันนี้ ทำให้พื้นที่ทางสังคมของพวกเขาแตกต่างกันไปด้วย กลุ่มผู้หญิงซึ่งมีบทบาททางเศรษฐกิจอย่างชัดเจน ในฐานะเป็นศูนย์กลางของการแลกเปลี่ยน การบริการ และการผลิตต่างๆ จึงมีสถานภาพทางสังคมที่เป็นที่ยอมรับ และสามารถต่อรองผลประโยชน์ให้กับกลุ่มของพวกเขาเองได้เป็นอย่างดี ในขณะที่ผู้ชายก็เลือกผูกขาดบทบาททางพิธีกรรม เพื่อใช้เป็นพื้นที่ของกลุ่มพวกตนเองในการต่อรองผลประโยชน์ทางสังคมด้วยเช่นกัน ความสัมพันธ์ทางสังคมของทั้งสองเพศ จึงเป็นไปในลักษณะการปะทะประสาน และการให้ความร่วมมือซึ่งกันและกันตลอดช่วงเวลาแห่งประวัติศาสตร์ของความสัมพันธ์หญิงชาย ซึ่งมีพื้นฐานอยู่บนความเคารพความแตกต่างของกันและกัน สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ทั้งสองเพศ ต้องพึ่งพาอาศัยกันและกันเป็นพื้นฐาน

การกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงดูเด็กหญิงตามวัฒนธรรมปกากะญอ

จากข้อมูลทางชาติพันธุ์วรรณาและประวัติศาสตร์จำนวนมาก ซึ่งให้ความสำคัญกับบทบาทหญิงชายในสังคมที่แตกต่างกัน ยืนยันว่า มนุษย์ในทุกๆ วัฒนธรรม ต่างก็กำหนดคุณค่าทางอุดมการณ์ของรูปแบบความเป็นหญิงชายตามวัฒนธรรมของตน ซึ่งซ่อนอยู่ในรูปของสัญลักษณ์ในทางปฏิบัติและความเชื่อทางศาสนา นิทานปรัมปรา ภาษา ฯลฯ ที่ได้รับการยอมรับและความเชื่อถือร่วมกันเชิงวัฒนธรรม พร้อมทั้งมีความพยายามที่จะดำรงรักษาและสืบทอดอุดมการณ์ดังกล่าวในภาคปฏิบัติการที่เป็นพฤติกรรมทางสังคมของมนุษย์ในวัฒนธรรมนั้นๆ ด้วยการนำอุดมการณ์ต่างๆ มาประกอบเป็น

รูปแบบ (model) ของความเป็นหญิงชายทางวัฒนธรรม อันได้แก่ บทบาทที่ผู้หญิงผู้ชายพึงปฏิบัติ และ สิทธิพึงมีพึงได้ในกรณีความสัมพันธ์ทางสังคมกับอีกฝ่ายหนึ่ง รวมทั้งอำนาจหน้าที่ในการจัดการทาง สังคมด้วย (Østergaard, 1992 : 6-7 และ Bonvillain, 1998 : 1-2)

ชาวปกากะญอ เมอท่า ก็เป็นเช่นเดียวกัน วัฒนธรรมปกากะญอของพวกเขากำหนด ให้พวกเขาได้เรียนรู้ความแตกต่างระหว่างเพศตั้งแต่เป็นเด็ก ผ่านทางสัญลักษณ์ของเสื้อผ้าประจำกลุ่ม ชาติพันธุ์ที่สวมใส่ กล่าวคือ เด็กหญิงและหญิงสาวที่ยังไม่ได้แต่งงาน จะสวมเสื้อทอด้วยฝ้ายสีขาวทรง กระบอกยาวกรอมเท้า มีลวดลายบริเวณอกและชายเสื้อเล็กน้อย ที่เรียกว่า เซ วา ส่วนหญิงที่แต่งงาน แล้วหรือแม่บ้านแม่เรือน จะสวมเสื้อครึ่งท่อนยาวเสมอทอด้วยฝ้ายสีดำหรือสีน้ำเงิน ซึ่งถ้าประดับ ด้วยฝ้ายสีต่างๆ บริเวณชายเสื้อ เรียกว่า เซ ซู หากประดับด้วยลูกเดือยบริเวณชายเสื้อ จะเรียกตาม ลูกเดือยที่ประดับว่า เซ เบอะ และสวมชิ้นผ้าฝ้ายยาวกรอมเท้า สีแดงหรือสีชมพูสด มีลายมัดหมี่ตลอด ผืน เรียกว่า หนี ในขณะที่ ผู้ชายทั้งเด็กและผู้ใหญ่จะสวมเสื้อผ้าเหมือนกันคือ สวมเสื้อผ้าฝ้ายครึ่งท่อน เสมอทอสีแดงสดที่เรียกว่า เซ กอ และกางเกงทรงจีน ตัวหลวม เอวปล้อย เมื่อสวมใส่ต้องขมวดขอบ เอวให้แน่น เป็นต้น นอกจากภาพปรากฏเกี่ยวกับเครื่องแต่งการประจำกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นสัญลักษณ์ ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างเพศอย่างชัดเจนในชีวิตประจำวันแล้ว การอบรมสั่งสอนต่างๆ ที่เด็ก หญิงชายชาวปกากะญอได้รับจากผู้เป็นพ่อแม่หรือผู้ใหญ่ในชุมชน โดยผ่านทางสุภาษิตคำพังเพยบ้าง นิทานเปรียบเทียบบ้าง รวมทั้งพิธีกรรมต่างๆ ที่สะท้อนความเชื่อภายในชุมชน ล้วนสะท้อนให้เห็นถึง ตัวแบบของความเป็นหญิงชายภายใต้วัฒนธรรมปกากะญอของพวกเขาทั้งสิ้น

คนเฒ่า-คนแก่ในบ้าน เมอท่า เล่าให้ฟังว่า ตามวัฒนธรรมของชาวปกากะญอแล้ว ใน ชุมชนหนึ่งๆ จะแบ่งกลุ่มผู้หญิงออกเป็น 3 ประเภท ตามคำเรียกในภาษาของเขา ประเภทแรกเรียกว่า 'เผาะ หมื่อ' แปลว่า ผู้หญิงที่มีลักษณะของความเป็นผู้หญิงเพียบพร้อมสมบูรณ์ รับผิดชอบ ใฝ่หาความรู้ และขยันขันแข็ง คำนี้ใช้เรียกผู้หญิงทั่วไปในชุมชนที่ได้รับการสั่งสอนอบรมจากผู้เป็นแม่และญาติเป็น อย่างดี จนสามารถปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกในสังคมได้อย่างไม่มีที่ติ ประเภทที่สองคือ 'เผาะ เมอ' หมาย ความถึง ผู้หญิงที่มีลักษณะนิสัยชอบความสะดวกสบาย ไม่เอาการเอางานใดๆ ในครัวเรือนเลย ชอบ เทียวเตร่ ใครชักชวนไปไหนก็ไปกับเขาโดยไม่คิดให้รอบคอบเสียก่อน จึงมักเสียผู้เสียคนไปตามคน ชักชวน และผู้หญิงในประเภทสุดท้ายได้แก่ 'เผาะ ลอ เกรอ' หมายถึง ผู้หญิงที่เกียจคร้าน ไม่ สนใจสิ่งต่างๆ รอบตัว อาจรวมหมายถึงผู้หญิงที่ไม่สมประกอบหรือสติไม่ดีด้วยก็ได้ อย่างไรก็ตาม ใน การอบรมสั่งสอนเด็กหญิงชาวปกากะญอมักนำคำ เผาะ หมื่อ - เผาะ เมอ มาประสมกัน กลายเป็น คำพังเพย (ตำ ดี ตำ ไค) ที่มีความหมายว่า เด็กหญิงต้องได้รับการอบรมสั่งสอน จึงจะเป็นเด็กหญิง ที่ดีและเติบโตเป็นหญิงสาวที่ดี โดยใช้การเปรียบเทียบระหว่างลักษณะของผู้หญิงที่เป็น เผาะ หมื่อ และ ลักษณะของผู้หญิงที่เป็น เผาะ เมอ ให้เด็กหญิงได้เห็นความแตกต่างอย่างชัดเจน และการยอมรับจาก สังคมของผู้หญิงทั้งสองประเภท เพื่อที่พวกเขาจะได้เลือกเป็นตัวแทนในการเรียนรู้ตนเอง

ตามธรรมเนียมปฏิบัติของการกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงดูเด็กๆ ในชุมชนปกากะญอทั่วไป จะปล่อยให้เด็กๆ ได้เติบโตและเรียนรู้ชีวิต โดยการวิ่งเล่นกับเด็กคนอื่นๆ เข้าไปในป่ากว้าง ริมห้วย หรือหัวไร่ ปลายนาในอาณาบริเวณหมู่บ้าน ซึ่งไม่ได้กำหนดขอบเขตที่แน่ชัดด้วยรั้วรอบขอบชิด หากเป็นที่รู้ๆ กัน อยู่ของคนภายในชุมชนเอง เด็กปกากะญอจึงไม่จำเป็นต้องเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาของ สำนัการศึกษาใดๆ เพราะป่า ห้วย ไร่ นา คือ 'โรงเรียน' ที่เรียนไม่รู้จบสิ้น โดยมีแม่-พ่อ พี่ ป้า น้า ลุง คอยเป็น 'ครู' ผู้เต็มใจสอนอย่างไม่หวังค่าตอบแทนและไม่เลือกเวลา-สถานที่อีกด้วย

ในกลุ่มเด็กชาย เมื่อโตพอจะสามารถดูแลตัวเองได้บ้าง ก็จะเริ่มติดตามบรรดาพี่ชาย ไปเที่ยวเล่นนอกบ้าน เพื่อเรียนรู้เรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับป่า สัตว์ และพืชพันธุ์สมุนไพร จากครูที่พูดภาษาเดียวกัน เติบโตมาด้วยกัน และไม่แปลกหน้าต่อกัน ในห้องเรียนใหญ่ใต้ฟ้าสีคราม มีต้นไม้ป่าเป็นผนังห้องกว้าง แม้จะไร้ตำรับตำรา ทว่าสิ่งที่ได้เรียนรู้ระหว่างครูและศิษย์คือ 'ชีวิตจริงบนคอยและภูมิปัญญาของบรรพชน' ในทุกๆ ครั้งที่เข้าไปเที่ยวเล่นเรียนรู้ในป่า พวกเขาค่อยๆ สะสมความรู้จนได้รู้ว่า มีตัวยาอยู่มากมายในป่าเขา อาทิ มะกอกปากินแก้เจ็บคอ ว่านใบลายแก้ฟกช้ำ เหง้าของหญ้าถอดปล้องใช้ต้มน้ำดื่มแก้เจ็บหลังเจ็บเอว และหากมีแผลจากการชนเกินไปจนได้เลือด ก็ต้องเคี้ยวใบสาบเสือที่ขึ้นตามต้นอยู่ข้างทางสักสองสามใบ โปะไว้ที่แผลสักครู่ เลือดก็จะหยุด เป็นต้น และยังเรียนรู้ที่จะ 'รักษา' ต้นยาเหล่านี้ด้วย ตามคำสั่งสอนของบรรพชนว่า "สมุนไพรต่างๆ ห้ามเก็บเกินขนาด หากเก็บมากเกินไป จะไม่เป็นยา" อีกด้วย

วันใดที่พวกเขาไม่ได้ออกไปเรียนรู้เรื่องราวในป่า ผู้เป็นตา-ปู่ก็จะสอนให้พวกเขาเรียนเกี่ยวกับ 'การสานตอก' เป็นอุปกรณ์ในครัวเรือน จำพวกกระดัง ตะกร้า หรือเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในการดักปลา นอกจากนี้ บรรดาเด็กผู้ชายยังได้เรียนรู้อีกด้วยว่า ทุกๆ ฤดูแล้งจะต้องคอยสอดส่องความเรียบร้อยของบ้าน ดูหลังคาว่าต้องซ่อมแซมหรือไม่ ประดู-บันไดไม้บ้างที่ชำรุด เครื่องใช้ไม้สอยใดที่ต้องซ่อมแซมปรับปรุง รวมไปถึงช่วยฝ่าฟันได้ทุนบ้านให้ได้ขนาดพอเหมาะกับเตาไฟอีกด้วย

นอกจากนี้ เมื่อใดก็ตามที่มีการประกอบพิธีกรรมขึ้นภายในชุมชน ทั้งพิธีกรรมในระดับครัวเรือนและในระดับชุมชน ไม่ว่าจะเป็นพิธีไหว้วิญญาณบรรพชน พิธีไหว้ผีไร่-นา หรือพิธีขอขมาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เด็กชายจะได้เห็นภาพของผู้ประกอบพิธีกรรม กลุ่มผู้อาวุโส และกลุ่มผู้ร่วมพิธีกรรมกลุ่มต่างๆ ที่ถูกแบ่งแยกตามเงื่อนไขของการปฏิบัติพิธีกรรมแต่ละพิธี และพวกเขาก็ได้เรียนรู้ในขณะเดียวกันว่า ในพิธีกรรมทุกพิธี ผู้ที่เป็นแกนหลักในการประกอบพิธี คือ ผู้ชาย ไม่เว้นแม้แต่ในพิธีกรรมระดับครัวเรือนที่เรียกว่า 'พิธีไหว้วิญญาณบรรพชน' (จะกล่าวถึงอย่างละเอียดในหัวข้อต่อไป) ซึ่งได้รับการบอกกล่าวเสมอว่า เป็นพิธีกรรมของผู้หญิงที่อาวุโสที่สุดในบ้าน ใช้สื่อสารกับวิญญาณบรรพชนของเธอ และสงวนสมาชิกผู้เข้าร่วมไว้เฉพาะญาติพี่น้องในสายตระกูลผู้หญิงเท่านั้น หากในความเป็นจริง ผู้ที่ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมที่แท้จริง ก็ยังคงเป็นผู้ชาย ที่เป็นหัวหน้าครอบครัว (เดอะโฮ) ที่ประกอบพิธีกรรมนั้นอยู่ดี ความที่เด็กชายมีโอกาสในการอยู่ใกล้ชิดพ่อไม่มากนัก การเรียนรู้บทบาทของเพศชาย

ของพวกเขา จึงเป็นการเรียนรู้จากการสังเกตฐานะบทบาทของบรรดากลุ่มผู้ชายในชุมชนเสียมาก การเรียนรู้ในลักษณะนี้ จึงเป็นการเรียนในสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น ความรับผิดชอบ บทบาท หรืออำนาจ เป็นต้น

สำหรับเด็กผู้หญิงแล้ว จะมีบทเรียนต่างหากรอสอนพวกเธออยู่ที่บ้านอีกชุดหนึ่ง ดังนั้น เมื่อพวกเธอเริ่มเติบโตขึ้นจนพอจะสามารถช่วยเหลือตัวเองได้บ้างแล้ว เธอมักถูกคาดหวังจากครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้เป็นแม่ ให้คอยช่วยเหลือภาระในบ้านบ้าง ทั้งนี้ไม่เพียงแต่จะเป็นการช่วยเหลือแบ่งเบาภาระของแม่ให้เบาลง หรือเป็นการเรียนรู้งานและภาระที่พวกเธอต้องทำให้ได้ดี เพราะต้องร่วมรับผิดชอบต่อไปในอนาคตเท่านั้น ทว่า การอยู่ใกล้ชิดและเรียนรู้สิ่งต่างๆ จากแม่นี้ ยังเป็นช่วงเวลาแห่งการถ่ายทอดความรู้มากมายจากแม่มาสู่พวกเธออีกด้วย ทั้งนี้ เพราะในทุกๆ กิจกรรมที่แม่ทำต่างมีความรู้และภูมิปัญญากำกับอยู่มากมาย ซึ่งเธอไม่สามารถหาเรียนได้จากที่แห่งใดในโลกนี้ได้

เด็กผู้หญิงจึงต้องตื่นแต่เช้าเสมอ เพื่อช่วยแม่ตำข้าว หุงข้าว และเรียนรู้การทำอาหารเข้าจากแม่ หลังจากกินข้าวเช้าแล้ว เธอจะต้องช่วยแม่ดูแลน้องที่ยังเล็ก เพื่อให้แม่เลี้ยงหมู-เลี้ยงไก่ให้เสร็จเรียบร้อยก่อนจะไปไร่ไปนา และติดตามแม่ไปดูแลน้องที่เริ่มชนและไม่อยู่นิ่ง ในขณะที่แม่ต้องวุ่นอยู่กับการทำงานกลางไร่กลางนา ในขณะที่เธอเห็นแม่ทำงานไม่ได้หยุดมือตลอดทั้งวันไปกับกิจกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการปลูกข้าวและปลูกพืชผักในต้นฤดูกาล การกำจัดวัชพืช ถอนหญ้า พรวนดินในระหว่างรอให้ข้าวและพืชผักเจริญเติบโต การคัดเลือกเมล็ดพันธุ์และเก็บเกี่ยวเมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวผลผลิต เธอเองก็ได้เข้าไปช่วยเหลือและได้รับการถ่ายทอดความรู้ต่างๆ เกี่ยวกับกระบวนการผลิตทั้งหมดทีเดียว ทั้งความรู้เกี่ยวกับพันธุ์พืชพันธุ์ผัก ความรู้เกี่ยวกับประเภทดิน ความรู้ว่าพืชผักแต่ละชนิดชอบดินแบบใด ความรู้ในการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ และความรู้ในการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ต่างๆ หลังการเก็บเกี่ยว เพื่อใช้เป็นเชื้อพันธุ์เพาะปลูกสำหรับฤดูกาลผลิตในปีต่อไปอีกครั้งหนึ่ง ความรู้หรือภูมิปัญญาเกี่ยวกับเมล็ดพันธุ์ต่างๆ ระบบนิเวศ และการรักษาดูแล ตลอดจนการเก็บเกี่ยวผลผลิตนี้ เป็นความรู้ที่มีสอนเฉพาะในพื้นที่ปฏิบัติจริง และมีการถ่ายทอดได้จากผู้รู้จริงสู่ผู้ที่ต้องการเรียนรู้เท่านั้น

ไม่เพียงแต่ความรู้เกี่ยวกับพืชพันธุ์ในไร่รนาเท่านั้น ที่เด็กหญิงได้รับจากผู้เป็นแม่ ด้วยความที่เธอมักจะได้อยู่ใกล้ชิดกับผู้เป็นแม่เสมอๆ เกือบจะตลอดเวลา เธอจึงมีโอกาสในการได้รับความรู้จากแม่ในทุกเวลา-สถานที่ที่เดียว เช่น ระหว่างทางกลับบ้านในฤดูร้อนแม่จะชวนลูกสาวเดินอ้อมเส้นทางเพื่อเสาะหากิ่งไม้แห้งใส่ตะกร้า เก็บกลับมาเป็นฟืนสำรองไว้ได้ฤกษ์บ้าน มิให้ขาดแคลนฟืนในครัว ในการนี้ เด็กหญิงจะรู้ว่าไม้สน (ไม้เกียะ) สำหรับใช้เป็นเชื้อไฟ แตกต่างจากไม้พื้ธรรมชาติสำหรับเป็นเชื้อเพลิงอย่างไร และไม้พืนจากต้นไม้ชนิดใดดีที่สุด หรือในช่วงฤดูฝนที่มีอาหารการกินอุดมสมบูรณ์ ต้นหมากจากไม้ให้ผลผลิตตาขตั้ง แม่ก็ชวนไปเรียนรู้การเก็บหน่อไม้ เห็ด หรือยอดผักต่างๆ รวมไปถึง กุ้งฝอย หอยจู้บ ปลาเล็กปลาน้อย กระทั่งลูกฮึดและกะบ ที่จะนำมาแกงหรือตำน้ำพริก มุสะโต) ใส่ตะกร้ากลับบ้านเป็นอาหารเย็นสำหรับทุกคน ที่สำคัญที่สุดและดูเหมือนว่าจะขาดเสียไม่ได้เลยใน

ตะกร้าของแม่ ก็คือ 'ผักหมู' ซึ่งเป็นผักชนิดหนึ่งที่ขึ้นเองอยู่ตามหัวไร่ปลายนานี้ ผักชนิดนี้ถือเป็นวัชพืชที่ขึ้นอยู่ตามดินตามธรรมชาติ นอกจากเด็กหญิงจะต้องเรียนรู้ที่จะแยกแยะผักหมูออกจากวัชพืชอื่น ที่มีลักษณะคล้ายกันแล้ว เธอยังได้รู้วิธีการรักษาและเอื้อเฟื้อถึงคนอื่น ๆ ตามที่แม่สอนอีกด้วยว่า 'เวลาเก็บผักหมูนั้น อย่าได้เด็ดมันออกมาทั้งต้น ควรเด็ดแค่ยอดมันและเหลือทิ้งไว้กับต้นมันบ้าง สำหรับพี่น้องคนอื่นที่มาเก็บที่หลัง และเพื่อให้ผักได้เติบโตขึ้นมาได้อีก' ดังนี้ในทุกเย็น ลูกสาวก็จะต้มผักหมูดังกล่าวกับรำและปลายข้าวให้หมู โดยไม่ต้องหาซื้ออาหารหมูให้สิ้นเปลือง

ในฤดูแล้ง ซึ่งแม่จะไปดูแลไร่-นาแต่เพียงบางวัน เพื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตของพืชบางชนิดที่ยังเหลือค้างเท่านั้น แม่ก็หาได้หยุดพักอยู่บ้านอย่างคนคร้านไม่ แม่จะไปเที่ยวหมู่บ้านกับเพื่อนๆ แม่เรียนรุ่นราวคราวเดียวกัน และหลายครั้งที่แม่จะพาเด็กหญิงไปด้วย เพื่อนำใบหญ้ามาเผาไฟไว้ใช้ ในการซ่อมแซมหลังคาที่เริ่มผุพังไปตามกาลเวลา ให้สามารถคุ้มแดดคุ้มฝนได้ดีในฤดูฝนที่จะมาถึง เด็กหญิงก็จะได้บทเรียนเกี่ยวกับบริเวณที่มีป่าหญ้าคา การเกี่ยวคา และการเผาไฟเป็นแพไว้ใช้ หรือในวันที่แม่อยู่บ้าน แม่จะใช้เวลาที่อยู่บ้านนี้เพื่อปั่นฝ้าย ย้อมฝ้าย และทอผ้าไว้ใช้ ช่วงเวลาดังกล่าวนี้เอง แม่จะเข้าไปพร้อมๆ กับถ่ายถอดบทเรียนว่าด้วยการทอผ้าให้กับลูกสาวไปด้วย เริ่มจากการวางเส้นด้าย การทอ การออกแบบลวดลาย ในระยะแรกแม่จะสอนให้ลูกสาวหัดทอ 'ถุงย่าม' ใสของเสียดก่อน เมื่อทอเป็นแล้วจึงให้ลูกสาวหัดทอ เซ วา ใสเอง หรือทอ เซ กอ ให้พ่อและพี่ชาย-น้องชาย ก่อนที่บรรดาเด็กสาวจะแอบไปหัดทอ เซ ชู - เซ เบอะ และ หมี่ ไว้ใช้ในงานแต่งงานของตัวเอง เมื่อเข้าสู่วัยสาวต่อไป

จะเห็นได้ว่า ตลอดเวลาที่เด็กชายได้เล่าเรียนอย่างอิสระในผืนป่ากว้าง เพื่อหัดล่าสัตว์มาเป็นอาหาร ตัดไม้มาซ่อมแซมบ้านเรือน เรียนรู้สมุนไพรและตัวยาต่างๆ นั้น พวกเขาต้องเรียนรู้กันตามลำพังภายในกลุ่มเพื่อนรุ่นราวคราวเดียวกันในฐานะสมาชิกชั่วคราวของกลุ่ม หรือในบางเวลาที่พวกเขาต้องเลียนแบบจากตัวแบบของกลุ่มผู้ชาย (พ่อ) ที่แสดงบทบาทต่างๆ ในชุมชนให้เห็นเสมอ การเรียนรู้บทบาทเพศชายของพวกเขา จึงเป็นไปในลักษณะของการเรียนรู้ตามตัวแบบที่เป็น 'ท่าทาง-ฐานะ' ทั้งที่ชัดเจนและไม่ชัดเจน มากกว่าจะได้เรียนจากตัวแบบที่เป็น 'ตัวบุคคลจริง' ที่ใกล้ชิด เด็กผู้หญิงจะแตกต่างกันตรงที่พวกเขาจะได้ใกล้ชิดกับผู้เป็นแม่ตลอดเวลา และยังเป็นสมาชิกถาวรของกลุ่มเครือญาติผู้หญิงที่มีความสัมพันธ์กับแม่ของเธอด้วย พวกเขาจึงได้เรียนรู้บทบาท-หน้าที่ต่างๆ และความรู้สารพัดวิชาจากผู้เป็นแม่และญาติๆ อย่างใกล้ชิด ด้วยวิธีนี้ เด็กผู้หญิงจึงได้เรียนรู้บทบาทเพศหญิงจากตัวแบบที่เป็น 'ตัวบุคคลจริง' ที่สามารถเลียนแบบได้ โดยมีรากฐานจากการเรียนทุกวันๆ ทีละเล็กละน้อย (Chodorow, 1974 : 49-51) ที่สำคัญที่สุด นอกเหนือจากแม่แท้ๆ ของพวกเขาแล้ว เธอยังมีสมาชิกผู้หญิงคนอื่นๆ ที่เป็นเครือญาติที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับแม่ คอยช่วยเหลือแม่ในการกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงดู ให้คำแนะนำ ว่ากล่าวตักเตือน และเป็นตัวอย่างที่หลากหลายให้เธอได้เลือกเลียนแบบอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากว่าในชุมชนปกากะญอนั้นถือว่า เด็กเป็นแกนกลางของชุมชน เป็นศูนย์กลางของความรักความอบอุ่น และความหวังของชุมชน ผู้ใหญ่ทุกคนในชุมชนทั้งหญิงและชาย จึงถือเป็นหน้าที่ที่สำคัญในการเลี้ยงดูและสร้างพฤติกรรมที่เป็นตัวแบบให้เด็กได้เลือกเรียนรู้ตามความพอใจ เด็กชายนั้น แม้จะไม่ค่อยมีโอกาสใกล้ชิดพ่อมากนัก (เมื่อเทียบความถี่กับเด็กหญิงและแม่) หากพวกเขาได้ใกล้ชิดกับเครือญาติผู้ชายของแม่ และสามารถได้เรียนรู้บทบาทเพศชาย ได้จากผู้ใหญ่ผู้ชายคนอื่นในชุมชนได้เช่นกัน ดังนั้น ด้วยโครงสร้างทางสังคมและระบบครอบครัวตามแบบปกากะญอนี้ เด็กชายจึงพัฒนาบุคลิกภาพอย่างเป็นตัวของตัวเองและมีความรู้สึกที่เข้มแข็งต่อตัวเอง ในขณะที่เด็กหญิงจะเติบโตขึ้นมาด้วยสถานภาพที่มั่นคง มีจิตใจที่แน่วแน่ มีความตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของตัวเอง (Chodorow, 1974 : 66) และในท่ามกลางวัฒนธรรมที่มีการสร้างความเป็นหญิงชายให้มีบทบาททางเพศที่แตกต่างกันเช่นนี้ ทั้งเด็กหญิงและเด็กชาย จึงมีทัศนคติที่เป็นบวกต่อคุณค่าและอัตลักษณ์ความเป็นเพศ (Gender Identity) ของกันและกันอย่างเหมาะสม โดยไม่ทำให้เกิดความสับสน หรือมีปมด้อย หรือกดขี่เพศใดเพศหนึ่ง หรือปฏิเสธความสัมพันธ์กับผู้อื่นแต่อย่างใด

การจัดความสัมพันธ์ทางสังคมและการจัดการแรงงาน

ดังกล่าวมาแล้วว่า ชุมชนปกากะญอมีการจัดโครงสร้างของสังคมและระบบครอบครัวผ่านความสัมพันธ์ทางสายเลือดในสายตระกูลผู้หญิง และการตั้งที่อยู่อาศัยในบ้านของฝ่ายหญิงภายหลังการแต่งงาน การจัดความสัมพันธ์ทางสังคมจึงมีผู้หญิงเป็นแกนกลางของชุมชน ในขณะที่ผู้ชายเป็นเพียงคนแปลกหน้าจากภายนอกที่แต่งงานเข้ามาในกลุ่มเครือญาติผู้หญิงเท่านั้น ทำให้ผู้หญิงมีบทบาทและสถานภาพที่ค่อนข้างสูง เพราะการอาศัยอยู่ท่ามกลางญาติมิตร ผู้หญิงจึงมีปราการป้องกันการทำตามอำเภอใจของผู้ชายผู้เป็นสามี มีพรรคพวกคอยสนับสนุน ให้กำลังใจ และให้ความช่วยเหลือด้านต่างๆ ตามต้องการ

เมื่อย้อนมาพิจารณาถึงวัฒนธรรมของชาวปกากะญอแล้ว พบว่ามีพิธีกรรมมากมาย ซึ่งถือเป็นปฏิบัติการของอำนาจ ที่สะท้อนถึงแบบแผนที่จะดำรงรักษาและสืบทอดอุดมการณ์หญิงชายภายในชุมชนออกมา ในการศึกษาครั้งนี้ ได้หยิบยกพิธีกรรมหลัก 2 พิธีกรรม มาบรรยายให้เห็นถึงปฏิบัติการของอำนาจทางวัฒนธรรม ที่ตอกย้ำให้ชาวปกากะญอมั่นคงในความสัมพันธ์ทางเพศ พิธีกรรมแรกก็คือ 'พิธีแต่งงาน' และอีกพิธีกรรมหนึ่ง ได้แก่ 'พิธีไหว้วิญญาณบรรพชน'

ทอ ปก่า¹ : การควบคุมผู้หญิงและเครือข่ายภายนอกเครือข่ายของผู้หญิง

ชาวปกากะญอเรียก 'พิธีแต่งงาน' ว่า *ทอ ปก่า* แปลว่า 'ขึ้นแก่' อันมีนัยของการให้ความหมายถึงพิธีแต่งงานตามวัฒนธรรมปกากะญอว่า เป็นพิธีการเลื่อนสถานภาพของคุณแต่งงาน จากวัยเด็กสู่วัยผู้ใหญ่ หรือจากหนุ่ม-สาวไปสู่พ่อบ้าน-แม่เรือน ดังนั้น พิธีแต่งงานจึงเป็นพิธีกรรมระดับชุมชนที่ทุกคนต้องช่วยเหลือกัน เป็นโอกาสให้ชาวบ้านในชุมชนแสดงความยินดีกับสถานภาพใหม่ของคุณแต่งงานทั้งสอง ร่วมรับรู้และให้การสนับสนุนกับครอบครัวใหม่และสมาชิกใหม่ที่จะเกิดตามมา และที่สำคัญที่สุดก็คือ ชาวบ้านในชุมชนจะถือโอกาสจัดลำดับความสัมพันธ์ทางสังคมภายในชุมชนเสียใหม่จากการแต่งงานของคนคู่นี้ ซึ่งทำให้คนบางคนเปลี่ยนสถานภาพจากเพื่อนมาเป็นญาติ เปลี่ยนครอบครัวสองครอบครัวที่ไม่มักคุ้นกันนัก ให้กลายมาเป็นญาติพี่น้องกัน เป็นต้น

ก่อนที่จะอธิบายถึงการแต่งงานในชุมชนปกากะญอ ในฐานะที่เป็นจุดเริ่มต้นของครอบครัวในการเพิ่มแรงงานและการจัดการแรงงานทางการผลิตให้กับครอบครัวนั้น จะขอย้อนกลับไปพิจารณาถึง 'ข้อห้ามและกฎเกณฑ์' ต่างๆ เกี่ยวกับพฤติกรรมของคนในชุมชน ที่สืบเนื่องมาจากการแต่งงาน ซึ่งล้วนสะท้อนถึงความพยายามในการจัดการและควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง 'ผู้หญิง' อย่างเป็นทางการนั่นเอง การพิจารณากลไกในการควบคุมผู้หญิงนี้ จะทำให้เข้าใจถึงการจัดความสัมพันธ์ทางเพศภายในสังคมได้เป็นอย่างดี

ชุมชนปกากะญอมีกฎเกณฑ์การแต่งงานนอกวงศัวงวณ กล่าวคือ ญาติพี่น้องใกล้ชิด จะแต่งงานกันไม่ได้ กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการแต่งงานในลักษณะนี้ จึงยึดถือในเรื่อง 'ข้อห้ามเรื่องรักร่วมสายเลือด' (incest taboo) ซึ่งไม่อนุญาตให้คนที่มีความสัมพันธ์สายเลือด หรือถือว่ามีสายเลือดเดียวกัน แต่งงานหรือมีเพศสัมพันธ์กัน ชาวปกากะญอยึดถือข้อห้ามเรื่องรักร่วมสายเลือดนี้อย่างเคร่งครัด หากมีการละเมิดข้อห้ามดังกล่าว พวกเขาเชื่อว่าจะทำให้คนที่แต่งงานคู่กันนั้นเป็นหมัน-ไม่มีลูกสืบสกุล เจ็บป่วยไม่หยุดหย่อน หรืออาจทำให้สมาชิกในครอบครัวเจ็บป่วยหรือตายได้

นอกจาก 'ข้อห้ามเรื่องรักร่วมสายเลือด' ซึ่งเชื่อว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของการควบคุมพฤติกรรมทางเพศ (sexual behavior) ระหว่างสมาชิกในชุมชนปกากะญอแล้ว ชาวปกากะญอยังกำหนดกฎเกณฑ์ และบทลงโทษที่เฉียบขาดเกี่ยวกับ 'การมีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงาน' หรือ 'ผิดผี' อีกด้วย โดยอธิบายกฎเกณฑ์นี้ ภายใต้อำนาจ 'ความเชื่อในวิญญาณบรรพชนสายตระกูลผู้หญิง' ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการควบคุมให้หนุ่มสาวประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบของจารีตประเพณีตลอดเวลา โดยเชื่อว่า 'วิญญาณบรรพชน' จะคอยสอดส่องพฤติกรรมของหญิงสาว ทั้งในบ้าน ในป่า และในไร่-นา ในสมัยดั้งเดิมถือกันว่า การล่วงล้ำเข้าไปในอาณาบริเวณส่วนตัว เช่น ในบ้านของหญิงสาวสองต่อสอง การไปไร่-นาตามลำพังสองต่อสอง การถูกเนื้อต้องตัวผู้หญิง หรือขั้นรุนแรงที่สุดก็คือ การมีเพศสัมพันธ์กันก่อน

¹ *ทอ ปก่า* เป็นคำเรียกพิธีแต่งงานในชุมชนปกากะญอ แปลตามตัวอักษรว่า 'ขึ้นแก่'

แต่งงานให้ถูกต้องตามประเพณีวัฒนธรรม วิญญาณบรรพชนจะโกรธ ทำให้ความไม่ดีไม่งามเกิดขึ้น ในครอบครัวและชุมชน เช่น สมาชิกในสายตระกูล โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้เป็นแม่ของเธอเอง จะเจ็บไข้ได้ป่วย หรือ มีงูใหญ่หรือมีเสือกินสัตว์เลี้ยงของชาวบ้าน เป็นต้น พฤติกรรมทางเพศของหนุ่มสาวที่ยังไม่ได้แต่งงาน จึงอยู่ในสายตาของพ่อ-แม่ เครือญาติ สมาชิกในชุมชน และวิญญาณของบรรพชนตลอดเวลา เพื่อที่ครอบครัวและชุมชนจะได้คอยควบคุมพฤติกรรมทางเพศของลูกหลานก่อนแต่งงาน และควบคุมการแต่งงานของลูกสาวหลานสาว ให้ได้แต่งงานกับชายหนุ่มที่ใหญ่ในตระกูลพึงพอใจ และแน่นอนต้องไม่ใช่ชายหนุ่มที่เข้าชาย 'ข้อห้ามเรื่องรักร่วมสายเลือด' ด้วย เห็นได้ว่า ข้อห้ามและกฎเกณฑ์เหล่านี้ สะท้อนถึงโครงสร้างอำนาจที่เหนือกว่าภายในชุมชน ในความพยายามควบคุมผู้หญิงนั่นเอง

การขอขมาลาโทษสำหรับกรณีการ 'ผิดผี' จะมีอยู่หลายระดับตามแต่ความผิดที่กระทำ ตั้งแต่การปรับไหมสำหรับการแตะเนื้อต้องตัว ไปจนถึงพิธีขอขมา ด้วยการจูงหมูเดินประกาศความผิดของตัวเองรอบหมู่บ้าน ส่าหมูกินและเลี้ยงเหล้าผู้อาวุโสของหมู่บ้าน สำหรับความผิดขั้นรุนแรงที่มีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงาน ซึ่งหลังจากขอขมาแล้ว ทั้งคู่ต้องจัดงานแต่งงานให้ถูกต้องด้วยเพื่อความสงบสุขของชุมชน จะเห็นว่าครอบครัวไม่อาจดำรงอยู่ โดยแยกตัวเองออกเป็นเอกเทศจากชุมชนได้เลย เพราะเรื่องราวภายในครอบครัวถูกจับตามองโดยชุมชน และชุมชนจะถือสิทธิโดยชอบธรรมเข้าไปจัดการ หากเกิดเหตุการณ์ที่จะก่อความไม่สงบสุขในชุมชนด้วย

อย่างไรก็ตาม เมื่อเกิดสิ่งที่ชุมชนเรียกว่า 'ความผิดปกติ' ไม่ว่าจะเป็นการแต่งงานของผู้ที่อยู่ในข้อห้ามเรื่องรักร่วมสายเลือด หรือการมีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงานของหนุ่มสาว ชุมชนมักใช้พิธีกรรมเพื่อจัดการกับความผิดปกติที่เกิดขึ้นตามวัฒนธรรม จากการศึกษาพบว่า การจัดการความผิดปกติที่เกิดขึ้นในชุมชน ไม่ได้มี 'กฎเกณฑ์' เพียงกฎเกณฑ์เดียว หากมีความยืดหยุ่นและมีการให้ความสำคัญก่อน-หลังในการตัดสินถูกผิดด้วย ในกรณีของหนุ่มสาวผู้ถูกกีดกันความสัมพันธ์ ด้วยความเป็นพี่น้องกันภายใต้ข้อห้ามเรื่องรักร่วมสายเลือด เกิดลักลอบมีเพศสัมพันธ์กัน หนุ่มสาวคู่นี้จึงทำผิดข้อห้ามเรื่องรักร่วมสายเลือดและทำผิดผีในเวลาเดียวกัน ในกรณีที่เกิดภาวะต้องเลือกระหว่าง 'ความถูกต้อง' ของความผิดทั้งสองอย่าง คือ ผิดข้อห้ามและผิดผี ชาวปกากะญอจะเลือกที่จะทำสิ่งที่ผิดผีให้ถูกต้องแทนที่จะเลือกการทำผิดข้อห้ามให้ถูก และยืนยันโครงสร้างอำนาจของกลไกควบคุมผู้หญิงแต่เดิมไว้ ทั้งนี้ ในชุมชนจะให้ผู้ที่ทำผิดผีนั้น ทำการขอขมาและแต่งงานให้ถูกต้อง ตามประเพณีวัฒนธรรมและเป็นที่ยอมรับของชุมชน โดยมองข้ามข้อห้ามเรื่องรักร่วมสายเลือดของคนทั้งสองเสีย

อย่างไรก็ตาม มีข้อน่าสังเกตว่า ในชุมชนที่ซึ่งผู้หญิงสามารถก้าวข้ามไป-มาระหว่างพื้นที่ทางสังคมของบ้านและไร่-นา นั้น กลไกในการควบคุมพฤติกรรมทางเพศดังกล่าวนี้ จะสามารถทำงานได้มากน้อยเพียงใด เพราะแม้ว่าในชุมชนจะมีข้อห้ามเกี่ยวกับการออกนอกบ้านของผู้หญิง อาทิ ผู้หญิงห้ามเดินทางไปไร่-นา หรือไปเก็บหาของป่าตามลำพัง เป็นต้น หากในทางปฏิบัติจริงแล้ว เมื่อผู้หญิงกล่าวกับคนรอบข้างของเธอว่าจะไปไร่-นาหรือไปเก็บหาของป่า ก็หาว่ามีผู้ใดตามไปตรวจสอบว่า

พวกเขาไปยังสถานที่ดังกล่าวจริงหรือไม่ กลไกดังกล่าว จึงเป็นได้เพียง 'โครงสร้างอำนาจ' ที่ไม่สามารถแสดงอำนาจที่แท้จริงออกมาได้

แสดงให้เห็นว่า ข้อห้ามในความสัมพันธ์ทางสายเลือดของผู้หญิง และความเชื่อในวิญญาณบรรพชนสายตระกูลผู้หญิง ที่ใช้เป็นกลไกในการควบคุมเรื่องทางเพศของเด็กสาวในชุมชน มักถูกนำไปตีความในลักษณะที่เป็นโครงสร้างอำนาจ เพื่อควบคุมและจัดการกับพฤติกรรมบางอย่างของผู้หญิง โดยพ่อแม่และผู้อาวุโสในชุมชนเพียงด้านเดียว ซึ่งการตีความในลักษณะนี้ เป็นการตีความด้านเดียวคือ ด้านของผู้ที่มีอำนาจในการจัดการและควบคุมสังคมเท่านั้น ทว่า ในการตีความอีกด้านหนึ่งนั่นก็คือ การที่เด็กสาวพยายามละเมิดกฎเกณฑ์ หรือไม่ปฏิบัติตามกรอบที่กำหนดไว้ ทั้งผิดข้อห้ามและผิดผีนี้ แสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงมีความพยายามที่ในการต่อรอง และจัดการเรื่องทางเพศของตนเองด้วยเช่นเดียวกัน การขอขมาลาโทษโดยตัวของมันเอง จึงเป็นทั้งเครื่องมือที่ผู้หญิงเลือกใช้เป็นทางออกในการต่อรองกับสิ่งที่ควบคุมตัวเองอยู่ ในฐานะที่เป็นผู้ควบคุมและจัดการพฤติกรรมทางเพศของตนเองและในขณะเดียวกัน ก็เป็นได้ทั้งการควบคุมผู้หญิงที่สะท้อนวิถีคิดของชุมชน (ผู้ชาย) ว่า ชุมชนยอมรับว่าผู้หญิงมี 'อำนาจ' แต่ 'อำนาจ' ในแบบของผู้หญิงเป็นอำนาจที่ผิดหรือเป็นอำนาจมืด ซึ่งยอมรับให้เกิดขึ้นในสังคมไม่ได้ (Nadel, 1952 อ้างใน Rosaldo, 1974 : 34) พวกเขาจำเป็นต้องออกกฎเกณฑ์มาบังคับ และใช้การขอขมาเป็นกลไกในการจัดการให้ผู้หญิงกลับเข้ามาอยู่ภายใต้อำนาจที่ถูกต้อนนั่นเอง

ย้อนกลับมาที่ 'พิธีแต่งงาน' ของชาวปกากะญอ ซึ่งจะเริ่มขึ้นภายหลังจากที่หนุ่ม-สาวเกิดความพึงพอใจซึ่งกันและกัน และตกลงใจที่จะแต่งงานสร้างครอบครัวร่วมกันแล้ว พ่อ-แม่ของฝ่ายหญิงจะเป็นฝ่ายหา 'เก้าแก่' ซึ่งหมายถึง ญาติผู้ใหญ่ผู้เป็นที่นับหน้าถือตาของฝ่ายตน หรือลุง-อา หรือตัวพ่อ-แม่เอง หรือแม้แต่ผู้เป็นพี่ชายของว่าที่เจ้าสาว² ไปทำพิธีสู่ขอฝ่ายชายจากพ่อ-แม่ของเขาตามประเพณีการสู่ขอของชาวปกากะญอนั้น ผู้เป็นเก้าแก่จะเดินทางไปยังบ้านของฝ่ายชายพร้อมด้วยเหล่าหนึ่งขวิด หลังจากทักทายพูดคุยสารทุกข์สุกดิบแล้ว ก็จะพูดถึงวัตถุประสงค์ในการไปพบครั้งนั้นด้วยการคุยเปรียบเปรยว่า "ต้องการขอเชื้อพืชพันธุ์ ได้แก่ หัวเผือก หัวมัน ฯลฯ ไปปลูกที่หมู่บ้านของตน"³ ในขณะที่ฝ่ายชายก็จะกล่าวถ่อมตัวถึงเชื้อพืชพันธุ์ของตนเองว่า เป็นเชื้อพันธุ์เลว ไม่มีความสมบูรณ์ เกรงว่าจะไม่ให้ผลผลิตตามต้องการหรือปลูกไม่ขึ้น ฯลฯ พูดคุยเช่นนี้พอเป็นพิธี พ่อ-แม่ฝ่ายชายก็จะนำเหล่าที่เก้าแก่นำมาด้วย มาเปิดและรินให้ทุกคนดื่ม เป็นการแสดงเครื่องหมายของการยอมรับและยินดีที่จะยกลูกชายให้กับเขา ว่าตามความเป็นจริงแล้ว เชื้อพืชพันธุ์ ซึ่งหมายถึง 'ว่าที่ลูกเขย'

² จะสังเกตว่า ผู้เป็นเก้าแก่ที่ทำหน้าที่ไปสู่ขอฝ่ายชายนี้ มักเป็นญาติมิตรหรือพี่น้องที่เป็นผู้ชาย ทั้งนี้ เป็นเพราะบางครั้งจำเป็นต้องเดินทางไปสู่ขอฝ่ายชายยังหมู่บ้านซึ่งอยู่ห่างไกลออกไปมาก ญาติผู้ชายจึงจะเดินทางไปได้สะดวกกว่าญาติผู้หญิง อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันที่ถนนหนทางสะดวก การคมนาคมสมัยนั้น เพศของผู้เป็นเก้าแก่จึงอนุโลมไปมาก

³ โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน 'แต่งงาน' ของ ปือพอ (2540) ใน ชีวิตข้าปกากะญอ (หน้า 149 - 165)

นี้ ไม่ได้หมายความว่าถึง 'เชื้อพันธุ์' ทางตระกูลของฝ่ายชายแต่อย่างใด หากหมายถึง 'แรงงาน' ของว่าที่ลูกเขย ที่จะไปช่วยทำให้เชื้อพืชพันธุ์ของลูกสาวตน ซึ่งคัดเลือกและเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดีตั้งแต่ฤดูกาลเก็บเกี่ยวที่ผ่านมา ให้ได้เจริญงอกงามและให้ผลผลิตที่เพียงพอต่างหาก

หลังจากพิธีแต่งงานตามประเพณีผ่านไป ลูกเขยต้องย้ายเข้ามาอยู่ในบ้านของพ่อ-แม่ ภรรยาเป็นเวลา 1 - 3 ปี หรือจนกว่าลูกสาวคนอื่น (ถ้ามี) จะแต่งงาน เมื่อนั้นคู่แต่งงานหรือครอบครัวใหม่นี้ จึงจะย้ายออกจากบ้านของพ่อ-แม่ฝ่ายหญิง ไปสร้างบ้านของตัวเองอยู่ตามลำพังในบริเวณที่ดินซึ่งพ่อ-แม่ฝ่ายหญิงยกให้นั่นเอง ลักษณะนี้ จึงทำให้สังคมปกาเกอญอ มีโครงสร้างครอบครัวที่เป็นพลวัต จากครอบครัวเดี่ยวขยายตัวออกไปเป็นครอบครัวขยาย ก่อนที่จะกลายกลับมาเป็นครอบครัวเดี่ยวอีกครั้งหนึ่ง กล่าวคือ ในครอบครัวเดี่ยวที่มีลูกเติบโตเป็นหนุ่มสาว และแต่งงานสร้างครอบครัวใหม่ ลูกเขยจะย้ายเข้ามาอยู่ในบ้านด้วย โดยอยู่ร่วมกับพ่อตา-แม่ยายและพี่น้องของภรรยาที่ยังไม่ได้แต่งงานทั้งหมด จนกระทั่งมีลูกด้วยกัน ลูกก็จะอยู่ร่วมในครอบครัวเดียวกันนี้ ทำให้เกิดลักษณะของครอบครัวขยาย ซึ่งประกอบไปด้วย ตา-ยาย พ่อ-แม่ และลูก รวมถึงลุง-ป้าและน้า อาศัยอยู่ร่วมกัน และเมื่อลูกสาวคนต่อไปแต่งงานบ้าง จึงมีลูกเขยคนที่สองย้ายเข้ามาอยู่ด้วยกัน บ้านหลังเดิมเริ่มคับแคบ คู่แต่งงานคู่แรกก็จะย้ายขยายแยกครอบครัวไปปลูกเรือนใหม่อยู่ต่างหากเพียงลำพังพ่อ-แม่และลูก ในอาณาบริเวณใกล้เคียงกัน จึงกลายเป็นครอบครัวเดี่ยวอีกครั้งหนึ่ง เป็นเช่นนี้ต่อไปเมื่อลูกๆ เติบโตขึ้นและแต่งงาน ครอบครัวเดี่ยวนี้ ก็จะกลายเป็นครอบครัวขยายได้อีกเป็นวัฏจักรที่หมุนเวียนเปลี่ยนไปไม่มีสิ้นสุด (ยศ, 2537 : 109-110 และ บัวพันธุ์, 2542 : 79-81)

นอกจากนี้ ไม่ว่าในขั้นตอนของการเป็นครอบครัวเดี่ยว 4 หรือครอบครัวขยายก็ตาม แต่ละครอบครัวในสังคมปกาเกอญอจะอาศัยอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ สร้างบ้านของตัวเองภายในอาณาบริเวณบ้านเก่าของแม่ สามารถฝากตา-ยายให้ช่วยเลี้ยงดูลูกคนเล็กของตนได้ และที่สำคัญมีการร้องขอความช่วยเหลือไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของอาหารและแรงงาน เพื่อพยุงฐานะของครอบครัวของตนเอง ในขณะที่เดียวกัน เครือญาติข้างเคียงที่มีบ้านเรือนไม่ไกลกันนัก ก็จะคอยตามสอดส่องดูแลและให้ความช่วยเหลือเท่าที่จะเป็นไปได้ ทำให้สมาชิกในครอบครัวไม่ถูกโดดเดี่ยวและไม่ขาดแคลนทรัพยากรในครัวเรือน ทั้งที่หมายถึงที่ดิน แรงงาน และสัตว์เลี้ยงแต่อย่างใด

การแต่งงานที่ลูกเขยย้ายเข้ามาอยู่ในครอบครัว ภายในวงล้อมของวงศ์วานญาติของฝ่ายหญิงนี้ จึงเป็นการ 'เพิ่มแรงงาน' ให้กับครอบครัวอีกทางหนึ่ง (ในขณะที่ครัวเรือนของฝ่ายชาย จะเป็น

4 ครอบครัวเดี่ยวในชุมชนปกาเกอญอ มีแค่ครอบครัวเดี่ยวตามแนวคิดของสังคมเมือง หรือสังคมตะวันตกปัจจุบัน แต่อย่างใด หากเป็นครอบครัวเดี่ยวที่ประกอบด้วยพ่อ-แม่-ลูกเท่านั้น ที่อาศัยอยู่กันตามลำพัง ในบริเวณแวดล้อมของครอบครัวใหญ่ในสายตระกูลเดียวกัน (Dube, 1997 : 32-33)

ฝ่ายสูญเสียแรงงานที่มีไป) นอกเหนือจากการเพิ่มแรงงานตามการเพิ่มจำนวนประชากรของครัวเรือนตามธรรมชาติ อาทิ การมีลูกมากขึ้นแล้ว ประกอบกับการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมใหม่ ภายหลังจากคู่หนุ่มสาวทั้งสองแต่งงานกัน ซึ่งทำให้ครอบครัวของเจ้าสาว และครอบครัวของเจ้าบ่าว กลายมาเป็นเครือญาติที่สนิทสนมขึ้น ทำให้เมื่อถึงฤดูกาลผลิต และต้องการแรงงานในบางขั้นตอนของการผลิต ไม่ว่าจะเป็น การหักร้างถางพง การเผาไร่ หรือการเก็บเกี่ยวผลผลิต ครัวเรือนก็สามารถ 'ออกไป' ขอแรงงานจากครอบครัวลูกเขยที่เกี่ยวข้องกันแล้วนี้ ให้เข้ามาช่วยเหลือด้วยการแลกเปลี่ยนแรงงานในแบบเอามื้อเอารวันได้ สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นถึง 'การสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ภายนอกเครือญาติ' ของผู้หญิง แม้จะถือว่าเป็นการตงญาติจากการแต่งงานก็ตาม โครงสร้างของระบบเครือญาติใหม่ภายใต้การแต่งงานนี้ เป็นระบบที่ทำให้ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย สามารถเข้าถึงและจัดการทรัพยากรทางการผลิตอย่างเท่าเทียมทั้งสองเพศ

กล่าวโดยสรุปได้ว่า แม้ชุมชนปกากะญอจะมีความพยายามในการเลือกใช้ความเชื่อเรื่อง 'วิญญาณบรรพชนและข้อห้ามเรื่องรักร่วมสายเลือด' มาเป็นกลไกในการควบคุมพฤติกรรมทางเพศของผู้หญิงอย่างเป็นทางการนั้น สะท้อนให้เห็นว่า ผู้ชายในชุมชนปกากะญอต่างก็ตระหนักถึงอำนาจของผู้หญิงที่มีต่อชุมชน หากแต่พวกเขาไม่สามารถทำให้ยอมรับกับอำนาจดังกล่าวได้ จึงจำเป็นต้องสร้างความชอบธรรมในการควบคุมอำนาจของเธอเสีย ด้วยการกล่าวหาว่า เธออาจจะทำให้เกิดความเลวร้ายขึ้นแก่ครอบครัวและชุมชน หากเธอมีอิสระในการแสดงพฤติกรรมบางอย่าง โดยเฉพาะพฤติกรรมทางเพศทางเดียวที่จะสามารถช่วยเหลือชุมชนให้พ้นจากความเลวร้ายก็คือ เข้าควบคุมพฤติกรรมของเธอเสีย

ในอีกด้านหนึ่ง ซึ่งเป็นด้านที่มองและวิเคราะห์ว่า ผู้หญิงเลือกที่จะเป็น 'ผู้กระทำทางสังคม' บ้างนั้น ก็พบว่า พวกเขาใช้ 'บทลงโทษ' ของกลไกในการควบคุมพฤติกรรมทางเพศ ได้แก่ การขอขมาเมื่อมีการละเมิดข้อห้ามและกฎเกณฑ์ต่างๆ นั้น มาเป็นช่องทางในการต่อรอง และแสดงให้เห็นถึงการเป็นผู้ควบคุมและจัดการกับพฤติกรรมทางเพศของตัวเอง นอกจากนี้ โดยโครงสร้างทางสังคมของปกากะญอเอง ที่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีพื้นที่ทางสังคม ทั้งในบ้านและในการผลิต ทำให้กลไกการควบคุมพฤติกรรมของผู้หญิง ตามการสร้างทางวัฒนธรรมดังกล่าว ไม่สามารถทำงานได้สมกับที่ตั้งเป้าหมายเอาไว้ อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นการวิเคราะห์จากแง่มุมของฝ่ายใดก็ตาม สิ่งที่เห็นเป็นอยู่และมิอาจจะปฏิเสธได้ในสังคมปกากะญอจนทุกวันนี้ ก็คือ ในชุมชนจำเป็นต้องมีสมาชิก ทั้งหญิงและชายเป็นองค์ประกอบ แม้ทั้งสองจะขัดแย้ง มีปัญหา และแย่งชิงที่ทางทางสังคมกันอยู่บ้าง ทว่า สิ่งที่พวกเขาตระหนักในหัวใจเสมอก็คือ การปรับตัวต่อสิ่งที่เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปอย่างเท่าทัน

นอกจากนี้ การที่วัฒนธรรมกำหนดให้ผู้หญิงเป็นฝ่ายไปสู่ขอผู้ชายนั้น ยังสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมการให้คุณค่าและเสรีภาพแก่ผู้หญิงอีกด้วยว่า ผู้หญิงเป็นผู้เลือกคู่ครองด้วยตนเอง การสร้างทางวัฒนธรรมที่หล่อหลอมให้เธอเติบโตขึ้นอย่างเห็นคุณค่าของตัวเอง และตระหนักถึงความสำคัญของตน

ที่มีต่อชุมชน จึงสอดคล้องกับการปฏิบัติจริงในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในการเลือกคู่ การสูขอ และการจัดการกับพฤติกรรมในเรื่องเพศของตนเอง ประกอบกับ โครงสร้างสังคมภายหลังการแต่งงาน ซึ่งทำให้ผู้หญิงสามารถสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ของพวกเขา ในการได้มาซึ่งแรงงานและความช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกัน เป็นเครือข่ายภายนอกเครือญาติทางสายตระกูล ที่มีความสำคัญต่อกลุ่มผู้หญิงได้ไม่แพ้กันอีกด้วย

ขอ บก๊ะ⁵ : การตอกย้ำเครือข่ายความสัมพันธ์บนเครือญาติฝ่ายหญิง

ขอ บก๊ะ หรือ 'พิธีไหว้วิญญาณบรรพชน' เป็นพิธีกรรมระดับครัวเรือนภายในชุมชนปกากะญอ สมาชิกในพิธีจะประกอบไปด้วยคู่สามี-ภรรยา ร่วมกับพ่อ-แม่ของพวกเขาที่ตายไปแล้ว (Yoshimatsu, 1989 : 18-19) ในพิธี ขอ บก๊ะ นี้ จะมีสิ่งเหนือธรรมชาติทั้งหมด 3 ชนิด เข้ามาเกี่ยวข้องกับชนิดแรกได้แก่ 'วิญญาณผู้ดูแลมนุษย์และโลก' (หม้อ คา 6 หรือ เซะไซ หม้อ คา ที่หมายถึงภาคในพิธีกรรมของ หม้อ คา) ต่อมาคือ 'ผู้รับใช้ของ ยววา' (นาซิเซะ นาซิเทะ) ซึ่งได้รับบัญชาให้คอยช่วยเหลือ 'วิญญาณผู้ดูแลมนุษย์และโลก' ดูแลชาวปกากะญอบนโลกมนุษย์ และสุดท้ายก็คือ 'วิญญาณของพ่อแม่ที่ตายไปแล้วหรือวิญญาณบรรพชนของตระกูล' (ใหม่ เซะ ป่า เซะ) เป็นต้น (Mischung, 1980 : 83-85)

สำหรับเหตุผลที่ต้องทำพิธี ขอ บก๊ะ นั้น ทั้ง Mischung และ Yoshimatsu อธิบายไว้คล้ายคลึงกันว่า ประการแรก เพราะ 'วิญญาณผู้ดูแลมนุษย์และโลก' (หม้อ คา) ต้องการให้มนุษย์ในความปกครองเช่นให้อาหารให้ โดยบอกผ่านทางสัญลักษณ์การเจ็บไข้ได้ป่วยของสมาชิกภายในครอบครัว ซึ่งครอบครัวนั้นจะปรึกษากับ สล่า 7 ผู้เชี่ยวชาญด้านความเชื่อดั้งเดิม ให้ทำการเสี่ยงทายจากกระดูกไก่ ว่าอาการป่วยเกิดจากสาเหตุใด เมื่อผลลัพธ์ออกมาว่า หม้อ คา ต้องการให้ทำพิธีเช่นไหว้ ครอบครัวนั้นก็จะจัด 'พิธีไหว้วิญญาณบรรพชน' หลังจากทราบผลการเสี่ยงทายประมาณ 2-3 วัน ประการที่สอง พิธีกรรมนี้ อาจะจัดขึ้นภายหลังจากพบว่าเกิดปัญหาเกี่ยวกับสัตว์เลี้ยงภายในบ้าน เนื่องจากชาว

⁵ ในงานบางชิ้น (Mischung, 1980 ; Yoshimatsu, 1989 ; เพียงจิต, 2535 และ Maneratanawongsiri, 1993) ใช้ว่า ขอ แะะ ที่แปลว่าการกินอาหารร่วมกันกับบรรพชน ตรงตามวัตถุประสงค์ของพิธีกรรม ซึ่งเป็นพิธีการกินอาหารร่วมกันระหว่างสมาชิกในครอบครัวที่ยังมีชีวิตอยู่ และบรรพชนที่ตายไปแล้ว หากผู้เขียนขอใช้ว่า ขอ บก๊ะ ที่แปลว่าการกินอาหารในพิธีของแม่ของพ่อ (หม้อ ลือ ป่าหล่า) ตามที่ชาวปกากะญอในพื้นที่ศึกษาใช้ โดยมีความหมายของพิธีกรรมว่าการกินอาหารร่วมกันกับบรรพชนเช่นเดียวกัน ในบางครั้งอาจเรียกทั้งสองคำควบกันไปว่า ขอ แะะ ขอ บก๊ะ

⁶ หม้อ คา หรือชาวปกากะญอในบางพื้นที่เรียกว่า 'หม้อ คา เซะ' คือผู้รับหน้าที่ดูแลมนุษย์และโลกแทน ยววา ภายหลังจากที่ ยววา สร้างโลกเสร็จแล้ว และประสงค์จะเสด็จกลับไปยังสถานที่ของพระองค์ สามารถดูรายละเอียดเกี่ยวกับ หม้อ คา หรือ เซะไซ หม้อ คา ได้จากปริมปราณียาว่าด้วยเรื่อง 'การจากไปของ ยววา' ใน Yoshimatsu, 1989 : 8-12

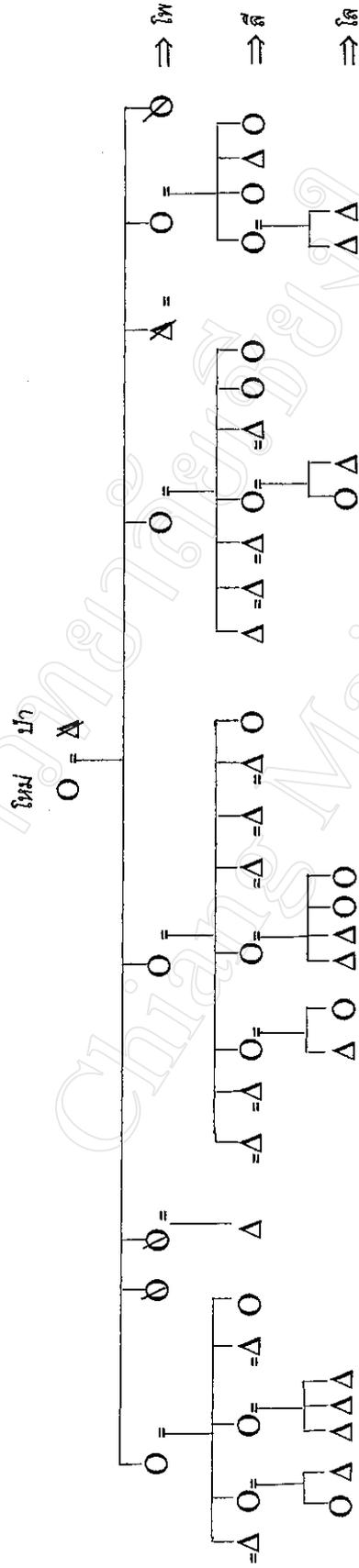
⁷ สล่า ในที่นี้เป็นคำที่ชาวปกากะญอใช้ทับศัพท์คำเมือง (ภาษาถิ่นภาคเหนือ) โดยรากศัพท์แปลว่า ผู้เชี่ยวชาญในด้านใดด้านหนึ่ง ในที่นี้ใช้ในความหมายว่า 'ผู้ทำนายชะตา' (fortune teller)

ปกากะถอญเชื่อว่าพฤติกรรมที่แปลกประหลาดผิดปกติของสัตว์ ยกตัวอย่างเช่น แมงไถ่ที่ขันได้ จิวหรือควายเพศเดียวกันแต่ขันทับกัน หมูหรือสุนัขที่ออกลูกเป็นเพศเดียวกันทั้งครอก เป็นต้น จะนำหายนะมาสู่เจ้าของได้ เช่น อาจทำให้เจ้าของเกิดอุบัติเหตุในการเข้าป่า หรืออื่นๆ จึงจำเป็นต้องฆ่าสัตว์ที่ผิดปกติ นั้น และ **ประการสุดท้าย** ก็คือครอบครัวต้องการติดต่อกับ 'วิญญาณผู้ดูแลมนุษย์และโลก' เพื่อสื่อสารเกี่ยวกับสมาชิกใหม่ๆ ในครอบครัว หรือเงื่อนไขต่างๆ ที่ครอบครัวเผชิญอยู่ (Mischung, 1980 : 88-90 และ Yoshimatsu, 1989 : 26-29) ดูเหมือนว่าคู่แข่งงานใหม่ เมื่อต้องย้ายเรือนออกไปอยู่ต่างหากจากครัวเรือนแม่ ก็จัด 'พิธี ออ บก๊ะ' เพื่อให้วิญญาณบรรพชน ด้วยเหตุผลในประการสุดท้ายนี้เอง

การกำหนดวันเพื่อประกอบพิธี **ออ บก๊ะ** จะทำโดยการเสี่ยงทายกระดูกไก่ เมื่อทราบวันที่จะประกอบพิธีที่แน่นอนแล้ว จะต้องส่งข่าวบอกกล่าวแก่สมาชิกในสายตระกูลผู้หญิงสายเดียวกันให้รับรู้ประกอบไปด้วย **ลูกชายและลูกสาวทุกคน (ไฟ)** ทุกคน ทั้งที่แต่งงานแยกเรือนไปแล้ว หรือยังอาศัยอยู่ด้วยกันก็ตาม โดยไม่นับรวมภรรยาของลูกชายและสามีของลูกสาว **หลานชายและหลานสาว (ลี)** ทุกคน ที่เป็นลูกของลูกสาวเท่านั้น และ **เหลนชายและเหลนสาว (ไล)** ทุกคนที่เป็นลูกของหลานสาวแท้เท่านั้น (Hayami, 1992 : 122-125) รวมทั้งคู่แข่งงานซึ่งเป็นผู้ประกอบ (เจ้าของ) พิธีด้วยแล้ว นับได้เป็น 4 รุ่น (generation) ของสายตระกูลทางผู้หญิงที่เดียว (Yoshimatsu, 1989 : 32) (โปรดดูในแผนภูมิ 3.1 ก : หน้า 77) ดังนั้นเองใน ครอบครัวที่มีแต่ลูกชายก็จะมีผู้เข้าร่วมพิธีน้อย (ดูแผนภูมิ 3.1 ข : หน้า 77) ในทางตรงกันข้าม สำหรับครอบครัวที่มีลูกสาวหลายคน ก็จะมีผู้เข้าร่วมพิธีมากมายหลายคน (ตามแผนภูมิ 3.1 ค : หน้า 78)

เมื่อเริ่มประกอบพิธี **ออ บก๊ะ** ให้วิญญาณบรรพชน⁸ ผู้นำในพิธี ซึ่งคือ ผู้ชาย จะสวดมนต์ เพื่อเรียกวินญาณของสิ่งเหนือธรรมชาติทั้งหลายมาในพิธี จากนั้นจะฆ่าไก่หรือหมูสังเวद्यต่อ 'วิญญาณผู้ดูแลมนุษย์และโลก' (**หม้อ คา**) และเริ่มสวดมนต์ขอให้ 'วิญญาณของพ่อแม่ที่ตายไปแล้ว' (**ใหม่เซะ ปาเซะ**) มารับเครื่องสังเวद्यด้วย หลังจากนั้นก็นำเอาเนื้อไก่หรือหมูสดๆ ห่อใบตอง พร้อมกับข้าวสุก แล้วทิ้งลอดซ์ของฟากไม้ไผ่พื้นครัวลงไปใต้ถุนบ้าน ก่อนจะนำเอาไก่หรือหมูที่เหลือไปปรุงเป็นอาหารประจำชาติพันธุ์ ซึ่งจำเป็นต้องใช้เครื่องปรุงทุกอย่างตามประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวปกากะถอญทั้งสิ้น (Yoshimatsu, 1989 : 21) เพื่อนำมารับประทานกันในผู้เข้าร่วมพิธีทั้งหมด ซึ่งจะนั่งล้อมรอบโต๊ะไม้เตี้ยๆ พร้อมสำรับที่มีแกงอยู่ตรงกลาง มีข้าวตักใส่อยู่รอบๆ ถ้วยแกงนั้น ผู้เป็น **สามี** ของเจ้าของพิธีจะเริ่มตักกินก่อน ตามด้วยตัวเจ้าของพิธีผู้เป็นภรรยา จากนั้นจึงเป็นลูกๆ เรียงลำดับจากลูก

⁸ การประกอบพิธีให้วิญญาณบรรพชนในที่นี้ ผู้เขียนขออธิบายเพียงเข้าใจพอสังเขป ทั้งนี้เพราะว่าผู้เขียนเองไม่ได้มีโอกาสร่วมในพิธีดังกล่าวด้วยตนเอง ด้วยว่าในพื้นที่ศึกษานี้ไม่มีการประกอบพิธีกรรมแบบดั้งเดิมนี้แล้ว ในที่นี้ผู้เขียนอธิบายโดยการทบทวนงานศึกษาด้านมานุษยวิทยา ประกอบกับคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้าน งานที่อธิบายถึงการประกอบพิธีให้วิญญาณบรรพชน (**ออ บก๊ะ**) อย่างละเอียด ได้แก่ Yoshimatsu, 1989 และ Hayami, 1992

สัญลักษณ์

- หมายถึง ผู้หญิง
- △ หมายถึง ผู้ชาย
- | หมายถึง ลูกที่เกิดภายใต้การแต่งงาน
- หมายถึง เสียชีวิตแล้ว
- = หมายถึง ความสัมพันธ์ภายใต้การแต่งงาน

แผนภาพ 3.1 ค แสดงสมาชิกผู้เข้าร่วมพิธี ออ บกีะ ของครอบครัวขนาดใหญ่ จำนวน 45 คน

คนโตไปจนถึงลูกคนเล็ก ทีละคนทีละคน หลานๆ จะเข้ามากินหลังจากพ่อแม่ของพวกเขากินแล้ว โดยเรียงลำดับจากคนโตสุดไปยังคนเล็กสุดเช่นเดียวกัน (Yoshimatsu, 1989 : 23)

เช่นเดียวกับพิธีกรรมอื่นๆ ของชาวปกากะญอ พิธี *ฮอ บ๊ะ* ให่วิญญาณของบรรพชนนี้ มีข้อปฏิบัติตามวัฒนธรรมที่เคร่งครัด นอกเหนือจากข้อห้ามที่ว่า 'สมาชิกทุกคนทางสายตระกูลมารดา ต้องเข้าร่วมพิธีอย่างพร้อมเพรียงกันไม่ยกเว้นผู้ใด' แล้ว ยังมีข้อห้ามอื่นๆ อีก ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท กล่าวคือ **ประเภทแรก** เป็นข้อห้ามปฏิบัติในระหว่างการประกอบ พิธี *ฮอ บ๊ะ* ได้แก่

- ในระหว่างการรับประทานอาหารในพิธี จะต้องไม่ทำอาหารหกหรือตกหล่น
- อย่าบ่นว่าอาหารไม่พอรับประทาน
- เมื่อรับประทานจนอิ่มแล้ว ห้ามลุกขึ้นหรือลงจากเรือน ต้องรอจนกว่าทุกคนที่ร่วมพิธี จะรับประทานแล้วเสร็จทุกคน
- ห้ามพูดภาษาอื่นนอกจากภาษาปกากะญอเท่านั้น และ
- เครื่องใช้ประกอบพิธีกรรมทุกอย่าง ต้องเป็นเครื่องใช้ในแบบดั้งเดิมของชาวปกากะญอ รวมทั้งผู้เข้าร่วมพิธีทุกคน ก็ต้องสวมชุดปกากะญออย่างเต็มรูปแบบอีกด้วย

ตามความเชื่อของชาวปกากะญอแล้ว หากผู้เข้าร่วมพิธีไม่ถือปฏิบัติหรือละเลยในข้อห้ามข้อหนึ่งข้อใดไป จะถือว่าประกอบพิธีไม่สมบูรณ์ อาจจะทำให้วิญญาณบรรพชนโกรธ แสดงอำนาจให้เกิดเหตุอาเพศต่างๆ ขึ้นได้ เมื่อนั้น ก็จะต้องประกอบพิธีให่วิญญาณบรรพชนนี้ขึ้นใหม่ ซึ่งนั่นหมายความว่าครัวเรือนนั้นจะต้องเสียค่าใช้จ่ายทั้งหมดอีกครั้งหนึ่ง

สำหรับข้อห้าม **ประเภทที่สอง** ซึ่งเป็นข้อห้ามปฏิบัติอันสืบเนื่องมาจากความเชื่อ หรืออุดมการณ์เบื้องหลังพิธีกรรมให่วิญญาณบรรพชนนี้ ได้แก่ 'ข้อห้ามในเรื่องการแต่งงาน' ที่กล่าวถึงในหัวข้อที่ผ่านมาว่า ข้อห้ามเรื่องรักร่วมสายเลือดและข้อห้ามเรื่องการมีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงาน คือกลไกการควบคุมพฤติกรรมทางเพศของผู้หญิง ซึ่งอ้างเอาอุดมการณ์วิญญาณบรรพชนมาสร้างความชอบธรรมให้เกิดขึ้น ทั้งนี้ พิธี *ฮอ บ๊ะ* ที่ให้ความสำคัญกับ 'จำนวนสมาชิกทุกคนในสายตระกูลผู้หญิง' จึงย้ำให้ทุกคนรับรู้ใน **ความเป็นญาติพี่น้องสายเลือดเดียวกัน** เพื่อตระหนักและปฏิบัติในข้อห้ามเรื่องการแต่งงานได้อย่างถูกต้อง

นอกจากนี้ พิธี *ฮอ บ๊ะ* ให่วิญญาณบรรพชน โดยตัวของมันเองแล้วสะท้อนให้เห็นอุดมการณ์และปฏิบัติการบางอย่างที่น่าสนใจ สอง ประเด็นด้วยกัน **ประเด็นแรก** ก็คือพิธีกรรม

สะท้อนอุดมการณ์ความเชื่อเกี่ยวกับ 'โลกคนเป็นและโลกหลังความตาย'⁹ อย่างชัดเจน อีกทั้งในรายละเอียดของพิธีกรรมที่ให้ความสำคัญกับ 'หมู ไก่ และข้าว' ซึ่งมีนัยที่สะท้อนถึง การให้ความสำคัญต่อการกินอาหารให้อิ่มท้องก่อน นำไปสู่การให้ความหมายต่อ 'ข้าว' ที่เป็นผลผลิตหลักของชุมชนเกษตรอีกด้วย ในขณะที่เดียวกัน 'การแบ่งปันอาหารในระหว่างสมาชิกผู้เข้าร่วมพิธีอย่างทั่วถึงทุกคน' นั้น มีนัยของ 'การผลิตซ้ำความสัมพันธ์' ผ่านทางการให้ความช่วยเหลือ และการเคื้ออาหารที่มีต่อกันของสมาชิกในสายตระกูลนั่นเอง ดังนั้น การให้ความสำคัญกับเรื่องข้าวและการแบ่งปันระหว่างกัน ซึ่งได้รับการตอกย้ำเสมอๆ ในการประกอบพิธี ออ บก๊ะ นี้ ทำให้ 'ข้าว' และ 'การแบ่งปัน' กลายเป็นมาตรฐานในการวัดเกียรติยศของสมาชิกในชุมชนไปเสีย

สำหรับ ประเด็นที่สอง นั้น เมื่อพิจารณาถึงการให้ความสำคัญกับจำนวนสมาชิกทุกคนในสายตระกูลผู้หญิงในการประกอบพิธีกรรมแต่ละครั้ง จะเห็นว่า ในพิธีกรรมที่ผู้ชายนำความเชื่อและอุดมการณ์ในเรื่อง 'วิญญาณบรรพชน' มาเป็นกลไกแสดงถึงโครงสร้างอำนาจของตนนั้น ผู้หญิงก็ได้ใช้ปฏิบัติการของพิธีกรรมเดียวกันนี้เอง ในการตอกย้ำให้เห็นถึง 'ความเข้มแข็งของเครือญาติฝ่ายผู้หญิง' อย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือ ในทุกครั้งที่ประกอบพิธี ออ บก๊ะ สมาชิกผู้เข้าร่วมได้แก่ลูกสาวและลูกชายของเจ้าของพิธี หลานสาวและหลานชายทุกคน ที่เป็นลูกของลูกสาวเท่านั้น และเหลนสาวและเหลนชายทุกคน ที่เป็นลูกของหลานสาวแท้เท่านั้นดังกล่าวแล้ว แสดงให้เห็นถึงจำนวนสมาชิกของผู้ที่มีความสัมพันธ์ทางสายเลือดเดียวกัน จำนวนสมาชิกนี้ จะมารวมตัวกัน 'ทุกครั้ง' ที่มีการประกอบพิธีกรรมนี้ ดังนั้น ในรอบปีหนึ่งๆ ที่มีการประกอบพิธี ออ บก๊ะ หลายต่อหลายครั้ง ผู้หญิงจึงมี 'พื้นที่ในการแสดงพลังของกลุ่มเครือญาติฝ่ายผู้หญิง' ของพวกเธอครั้งแล้วครั้งเล่าด้วยเครือญาติเหล่านี้ เป็นผู้ซึ่งพร้อมที่จะต่อสู้เคียงบ่าเคียงไหล่ไปกับเธอ และพร้อมให้ความช่วยเหลือสนับสนุนในด้านต่างๆ กับเธอเสมอ

ยิ่งไปกว่านั้น โดยพื้นฐานของโครงสร้างทางสังคมในชุมชนปกากะญอเอง ซึ่งมีผู้หญิงเป็นแกนกลางของชุมชน พวกเธอมีบทบาทต่างๆ มากมายในชุมชน มีญาติพี่น้องห้อมล้อมและคอยเป็นปราการป้องกันภัยต่างๆ ให้เธอ และยังมีพรรคพวกเพื่อนฝูงรุ่นราวคราวเดียวกันคอยเป็นกำลังใจสนับสนุนช่วยเหลืออยู่เสมอนี้ การแสดง 'เครือข่ายความสัมพันธ์ทางเครือญาติผู้หญิง' ให้ได้เห็นซ้ำแล้วซ้ำเล่าในพิธี ออ บก๊ะ หรือพิธีไหว้วิญญาณบรรพชนนี้ จึงเป็นเสมือนหนึ่งการตอกย้ำพลังที่เข้มแข็งของ 'เครือข่ายผู้หญิง' ที่มีความสัมพันธ์กันบนเครือญาติทางสายตระกูลของเธออย่างเห็นได้ชัด

⁹ Yoshimatsu (1989 : 9-10) ได้อธิบายไว้ว่า "ชาวปกากะญอจะต้องเลี้ยงหมูและไก่แก่ หมือ คา ผู้อาศัยอยู่ยังสถานที่ที่อยู่ระหว่าง โลกคนเป็นและโลกหลังความตาย เพื่อตอบแทนสำหรับการดูแลคุ้มครองปกากะญอ.." ผู้อ่านสามารถอ่านรายละเอียดในเรื่องดังกล่าวของปกากะญอได้ใน Yoshimatsu, 1989 : 8-12

จากที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่า ทั้งระบบครอบครัวและโครงสร้างทางสังคมมีส่วนในการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนทั้งสิ้น ในขณะที่เดียวกัน ภายใต้ระบบครอบครัวและโครงสร้างสังคม ที่ดูเหมือนจะเป็นตัวกำหนดกฎเกณฑ์สิ่งต่างๆ ในสังคมอย่างเบ็ดเสร็จนี้ สมาชิกของครอบครัวและสังคม ได้พยายามมีส่วนในการจัดการและควบคุมระบบและโครงสร้างดังกล่าวด้วยเช่นเดียวกัน ความพยายามของกลุ่มผู้ชาย ในการใช้อุดมการณ์วิญญานบรรพชนมาเป็นกลไกควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชน และความพยายามของผู้หญิง ที่ใช้ปฏิบัติการของพิธีกรรมมาเป็นพื้นที่ เพื่อแสดงถึง 'จำนวน' ของพวกเธอ ซึ่งอีกนัยหนึ่งก็คือ 'พลัง' ในการจัดการความสัมพันธ์ภายในชุมชนนั่นเอง

การแต่งงาน ถูกใช้เป็นเวทีในการต่อรองอำนาจของผู้หญิงและผู้ชาย หากในกรณีนี้ แม้ว่าผู้หญิงและครอบครัวของเธอ จะได้เปรียบในแง่ของการได้แรงงานเพิ่มขึ้น ทว่าในการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคมแล้ว โครงสร้างของระบบเครือญาติใหม่ภายใต้การแต่งงานนี้ เป็นระบบเครือญาติที่เกิดขึ้นนอกสายตระกูลแท้ของผู้หญิง ถือเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์นอกเครือญาติฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เครือข่ายความสัมพันธ์นี้ จึงเอื้ออำนวยให้ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย ได้เข้าถึงและสามารถจัดการทรัพยากรทางการผลิตของตน ไม่ว่าจะเป็แรงงาน ที่ดิน หรือสัตว์เลี้ยงได้ อย่างเท่าเทียมกันทั้งสองเพศ (Moore, 1981 : 61-62)

ในขณะที่ การตอกย้ำเครือข่ายของความสัมพันธ์ทางเครือญาติสายตระกูลผู้หญิง ผ่านทางปฏิบัติการของพิธีไหว้วิญญานบรรพชนนั้น แสดงให้เห็นการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคมในแบบดั้งเดิมที่เข้มข้นด้วยสายเลือด เครือข่ายความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ จึงเป็นเครือข่ายที่สมานฉันท์และถาวร ผู้หญิงจึงมีความมั่นคงมากกว่าผู้ชายในแง่มุมมองของการเข้าถึงและจัดการกับทรัพยากรต่างๆ ในชุมชน ด้วยความที่เธอสามารถสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมได้ทั้งภายในสายตระกูลเอง และภายนอกสายตระกูลโดยการแต่งงาน ดังนั้น ผู้หญิงปกากะธอมี 'ความสำคัญในเชิงโครงสร้าง' (structural significance) ของระบบครอบครัว เครือญาติ และชุมชนด้วย

พลังของผู้หญิงในความสัมพันธ์ทางการผลิต

วิถีการผลิตแบบดั้งเดิมในชุมชนปกากะธอ ได้แก่ การปลูกข้าวไร่ผสมผสานพืชผักหลากหลายพันธุ์ หมุนเวียนเปลี่ยนพื้นที่ไปทุกๆ ปีนั้น ได้แบ่งบทบาททางการผลิตตามความแตกต่างทางเพศ กล่าวคือ ผู้หญิงมีบทบาทฐานะเป็นแรงงานสำคัญในการผลิต ไม่ว่าจะเป็นการหว่านเมล็ดพันธุ์ ดูแลไร่ ถางวัชพืช ตลอดจนการเก็บเกี่ยวผลผลิต ในขณะที่ผู้ชายรับภาระหน้าที่ในการตัดฟันต้นไม้ใหญ่เพื่อหักร้างถางพง และเผาไร่ในช่วงเตรียมพื้นที่เพาะปลูกเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างที่เกิดขึ้นนี้

มิได้ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างกันแต่อย่างใด ด้วยมีข้อกำหนดทางวัฒนธรรมที่เป็นกรอบทางวัฒนธรรมควบคุมอยู่

นอกจากนี้ ประเสริฐ (2541) ยังได้อ้างลำนำปกาเกอะญอ 'เผาะ หมื่อ แก คี อะ เกอะจ้อ เผาะ กวา แก ชิ อะ เกอะจ่า' แปลว่า ไร่หมุนเวียนมีสตรีเป็นเจ้าของ นาขั้นบันไดมีบุรุษเป็นเจ้าของ ด้วยการอ้างเหตุผลในลักษณะเดียวกัน นั่นก็คือ ผู้หญิงเป็นเป็นผู้ที่รู้จักและผูกพันกับไร่มากที่สุด และใช้เวลาอยู่กับไร่ตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขั้นตอนของการดูแลรักษาและกำจัดวัชพืชในไร่ (ประเสริฐ, 2541 : 79, 82) เพื่อเป็นการย้ำให้เห็นว่า ในชุมชนปกากะญอเองนั้น ก็ได้ให้ผู้หญิงเป็น 'เจ้าของ' ไร่หมุนเวียนเช่นเดียวกัน

เมื่อพิจารณากระบวนการผลิตแบบไร่หมุนเวียนของชาวปกากะญออย่างละเอียด จะพบว่า การผูกโยงผู้หญิงเข้ากับการผลิตในไร่ สืบเนื่องมาจากการที่ผู้หญิงเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องใน การทำไร่อยู่ สอง ส่วนด้วยกัน ส่วนที่หนึ่ง ผู้หญิงเข้าไปมีส่วนในการใช้ 'ความรู้' ในการผลิตในไร่ ความรู้ดังกล่าว ผู้หญิงได้รับการถ่ายทอดมาจากผู้หญิงในรุ่นแม่ทุกคนที่แวดล้อมใกล้ชิดพวกเธอในบ้านและในไร่ ซึ่ง ความรู้ดังกล่าว มีความสำคัญและจะขาดเสียไม่ได้ในการผลิต ใน ส่วนที่สอง ผู้หญิงมีส่วนในการ เข้าไป 'จัดการ' การผลิต ไม่ว่าจะป็นขั้นตอนการระดมแรงงาน หรือในเรื่องของการใช้ที่ดิน ซึ่งทั้งการ ระดมแรงงานและการใช้ที่ดินนี้ เป็นการจัดการที่เธอเข้าไปเกี่ยวข้อง โดยมีฐานอำนาจจากเครือข่าย ความสัมพันธ์ของเครือญาติในสายตระกูลทั้งสิ้น

โดยภาพปรากฏที่ว่า ผู้หญิงมีบทบาททางการผลิต โดยเป็นแรงงานสำคัญในการผลิตแทบ ทุกขั้นตอน เริ่มตั้งแต่ช่วยฟันเผาไร่ หว่านเมล็ด ดูแล ถางวัชพืช จนกระทั่งเก็บเกี่ยวผลผลิต มิได้แสดงให้เห็นถึงการใช้แรงงานที่หนักกว่า การใช้เวลาในไร่ที่นานกว่า หรือการทุ่มเทที่มากกว่าของผู้หญิง ใน การทำไร่แต่เพียงอย่างเดียว เพราะเมื่อพิจารณาลงในรายละเอียดแล้ว จะพบว่าในแต่ละขั้นตอนที่ ผู้หญิงเข้าไปมีส่วนร่วม นั้น ล้วนแต่สะท้อนถึง 'ความรู้' ของพวกเธอในการจัดการกับภาระหน้าที่ในไร่ อย่างชัดเจน

ยกตัวอย่างเช่น ในขั้นตอนของการปลูกข้าวไร่ ซึ่งหมายรวมถึงการปลูกพืชผักชนิดอื่นๆ ร่วมไปในเวลาเดียวกันนั้น (ดังกล่าวไว้ในบทที่ 2) ผู้หญิงจะเป็นผู้ที่รู้ว่า พืชชนิดใดใช้หว่านเมล็ด หรือ พืชชนิดใดใช้หยอดเมล็ดลงหลุมที่แทงไว้ เช่น ข้าวโพดและฟักทอง จะต้องหยอดเมล็ดลงหลุมๆ ละ 3-5 เมล็ดภายหลังจากการเผาไร่ทันที ในขณะที่ดินหลังการเผายังอุ่นอยู่ ถั่วชนิดต่างๆ จะหว่านเมล็ดไว้ รอบๆ ซากต้นไม้แห้ง เมื่อถั่วโตขึ้นมาจะได้อิงอาศัยไม้ซากนั้น หรือ ข้าว ต้องหยอดในหลุมที่ไม่ลึกหรือ ตื้นเกินไป เป็นต้น นอกจากนี้ พวกเธอยังสามารถแยกแยะประเภทของดิน โดยมีต้องอาศัยการจำแยก อินทรีย์สารตามการทดลองทางวิทยาศาสตร์ แต่เรียนรู้ด้วยประสบการณ์การสังเกตและการสืบทอดจาก แม่และญาติอย่างใกล้ชิด พวกเธอมีความรู้ว่า ดินประเภทใดเหมาะสมกับพืชชนิดไหน เช่น ดินดำ

บริเวณริมห้วย เหมาะกับการปลูกพริก มะเขือ ผักชีฝรั่ง หรือ ดินที่มีสีแดงอมชมพู มีลักษณะเป็นหลุม เนื่องจากการเผาตอไม้ เหมาะสมสำหรับปลูกเผือก-มัน หรือพืชมีหัวทั่วไป เป็นต้น

ในขั้นตอนของการดูแลรักษา ความหลากหลายทางชีวภาพที่มีอยู่ในไร่ของชาวปกากะญอนั้น ทำให้ชาวปกากะญอไม่มีความจำเป็นต้องใช้ยาฆ่าแมลงในไร่เลย ทั้งนี้เป็นเพราะว่า พืชที่หลากหลายจะมีหน้าที่ช่วยกันป้องกันอันตรายจากศัตรูพืชให้กันเอง เช่น พืชจำพวกดอกหงอนไก่ หรือ ดอกเหลืองดอกแดง (พอกอ พอบอ) จะทำหน้าที่เป็นตัวล่อให้แมลงไปพามัน โดยมีต้องรบกวนข้าว และผักอื่น หรือพืชกลิ่นฉุนจำพวกกะเพราแดง (ห่อวอ) จะมีหน้าที่ไล่แมลงไปเสียไกลๆ ประกอบกับการหักร้างถางไร่ของชาวปกากะญอ ด้วยเครื่องมือการผลิตที่ใช้แรงงานมนุษย์มิได้เปิดหน้าดินทำลายปุ๋ยอินทรีย์ที่สะสมไว้ในดินแต่อย่างใด นอกจากนี้ เมื่อต้องถอนหญ้า (ถอนหน่อ) ผู้หญิงปกากะญอ ก็จะเป็นผู้ลงมือถอน โดยมีเครื่องมือที่เรียกว่า คละ (ดูรายละเอียดในประเสริฐ, 2541 : 84) มาช่วยเท่านั้น วิธีการนี้ นอกจากจะไม่เป็นอันตรายต่อต้นข้าวแล้ว เศษดินหญ้าที่ถอนออกมาได้ยังทิ้งไว้ให้เน่าเปื่อยกลายเป็นปุ๋ยในดินอีกด้วย ภูมิปัญญาในขั้นตอนนี้ สะท้อนให้เห็นว่าถึงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนและรักษาไว้ซึ่งลูกหลานอย่างชัดเจนทีเดียว

และในขั้นตอนสุดท้าย **ขั้นตอนของการเก็บเกี่ยวและเก็บรักษา** ตลอดช่วงเวลาอันยาวนานของการผลิต ที่ผู้หญิงจะต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ของวันไปกับการดูแลพืชในไร่ เธอจึงรู้ว่าพืชที่หลากหลายในพื้นที่ไร่เดียวกันนี้ เจริญเติบโตอย่างแตกต่างและเกี่ยวเกี่ยวคนละช่วงเวลากัน บางวันเธอจึงมีผักหรือแตง กลับบ้านเป็นอาหาร ผักหรือแตงต้นโตที่ลงลิ้มชิมรสแล้วถูกอกถูกใจ ทุกคนในครอบครัว เธอจะเหลือทิ้งให้แก่คาคันเสียผลสองผล เพื่อนำเมล็ดข้างในมาล้าง ผึ่งแดดให้แห้ง และห่อผ้าเก็บไว้สำหรับเป็นเมล็ดพันธุ์ในปีการผลิตต่อไป *กั๋วต่างๆ* ที่แก่ดีแล้ว ก็ขยักเก็บจากส่วนที่เป็นอาหารเสียเล็กน้อย ผึ่งแดดบนหลังคาให้แห้งดีเสียทั้งผัก และเก็บไว้บนหิ้งเหนือเตาไฟในครัว นอกจากนี้ ยังมีหัวมัน ชนิดหนึ่ง ซึ่งต้นตัวเมียจะมีหัวออกมาที่โคนต้น แต่ต้นตัวผู้มันต้นอยู่ที่หนึ่ง หัวจะไปออกอีกที่หนึ่ง มันชนิดนี้ จะเป็นพืชที่ทดสอบภูมิความรู้ของผู้หญิงในการเก็บเกี่ยวผลผลิตได้เป็นอย่างดี จะเห็นได้ว่า ความรู้และความสามารถในการแยกแยะความแตกต่างของพืชแต่ละชนิดนี้ มิสามารถเรียนหมดภายในวันเดียว หากต้องใช้ชีวิตทั้งชีวิตแลงมา

เพราะความรู้ที่เกี่ยวข้องกับไร่ของชาวปกากะญอมีมากมาย และหากขาดความรู้ก็ไม่สามารถทำการผลิตใด ๆ ในไร่ได้ด้วย ดังนี้เอง 'ผู้หญิงปกากะญอ' ซึ่งได้รับการกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงดู ในบทเรียนว่าด้วยความรู้ในไร่จากผู้เป็นแม่และเครือญาติ จึงมีความรู้ที่มากมายเหมาะสมกับการเป็นผู้สืบทอดการผลิตของชุมชนต่อไป ด้วยความรู้นี้เองทำให้ผู้หญิงในสังคมปกากะญอพลอย มี 'อำนาจในการจัดการ' การผลิตในลักษณะนี้ไปด้วยเช่นเดียวกัน

ในแต่ละขั้นตอนของการทำไร่หมุนเวียนนั้น มีการแบ่งงานกันทำระหว่างหญิงชาย ซึ่งยึดถือ 'ตามสรีระ' เป็นเกณฑ์ ได้แก่ ในขั้นตอนที่ต้องอาศัยแรงงานมากๆ เช่น การหักร้างถางไร่ ตัดไม้ ล้อมรั้ว หรือสร้างกระท่อมกลางนาจะเป็นงานของผู้ชาย ในขณะที่ขั้นตอนอื่นๆ เช่น การปลูก การดูแล รักษา

หรือการเก็บเกี่ยวผลผลิต จะถูกจัดให้เป็นงานของผู้หญิง (นเรศ, 2538 : 70 และ ประเสริฐ, 2541 : 79) อย่างไรก็ตาม การแบ่งงานกันทำในลักษณะนี้ สามารถยืดหยุ่นและมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อยู่ตลอดเวลา ประกอบกับมีขั้นตอนบางขั้นตอนที่ต้องใช้แรงงานมาก เช่น การหักร้างถางไร่ การเพาะปลูก หรือการเก็บเกี่ยว ที่จะต้องมีการระดมแรงงานในกลุ่มเครือญาติมาช่วยเหลือเพื่อให้ทันกับเวลา การวิเคราะห์ถึงการแบ่งงานกันทำระหว่างหญิงชายแต่เพียงอย่างเดียวจึงไม่ลึกซึ้งนัก ดังนั้น การจะทำความเข้าใจบทบาททางการผลิตในไร่นาหมู่บ้านระหว่างหญิงชายของชาวปกากะญอ ต้องมีความซับซ้อนมากขึ้น ด้วยการพิจารณาถึงการจัดการแรงงานและการจัดการการใช้ที่ดินเสริมเข้าไปด้วย

ตาราง 3.1 แสดงบทบาทหญิงชาย และการจัดการแรงงานในแต่ละกิจกรรมของการผลิตในไร่นาหมู่บ้าน

ระดับแรงงานจากเครือญาติ กิจกรรม	บทบาทเพศ		
	หญิง	ชาย	ในสายตระกูล โดยการแต่งงาน
แผ้วถางและฟันไร่		✓	✓
เก็บเศษไม้ - เศษวัชพืชในไร่ และเผาไร่	✓	✓	✓
เพาะปลูก	✓	✓	✓
ดูแลพืชไร่ ทะยอยเก็บผลผลิตและเมล็ดพันธุ์	✓		
เกี่ยวข้าว ตีข้าว และเก็บข้าวเข้ายุ้ง	✓	✓	✓

จากตาราง 3.1 จะเห็นได้ว่า ในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการผลิตในไร่นานั้น มีกิจกรรมการแผ้วถางไร่เพียงกิจกรรมเดียว ที่ได้รับการกำหนดว่าเป็นกิจกรรมของผู้ชาย ด้วยเหตุผลว่าเป็น 'งานหนัก' และด้วยความที่เป็น 'งานหนัก' นี้เอง ในขั้นตอนการแผ้วถางไร่ของชาวปกากะญอจึงต้องอาศัยการระดมแรงงานจากญาติมิตรของเครือชายความสัมพันธ์ในสายตระกูล และเครือข่ายความสัมพันธ์จากการแต่งงานมาช่วยเหลือ ในลักษณะของการแลกเปลี่ยนแรงงานแบบเอามือเอาวัน (มาเด๊ะ มากะ) ในขณะที่ การดูแลไร่ (ซึ่งใช้เวลาประมาณ 3-5 เดือนตลอดฤดูการผลิต) ถูกกำหนดให้เป็นงานของผู้หญิง ด้วยเหตุผลว่าเป็น 'งานเบา' ที่พวกเธอต้องดำเนินกิจกรรมนี้ตามลำพัง การที่เธอไม่ได้ระดมแรงงานใดๆ มาช่วยในการดูแลไร่ เป็นเพราะผู้หญิงทุกคนในชุมชน ไม่ว่าจะ เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ของเธอหรือไม่ก็ตาม ต่างก็ต้องทำหน้าที่ดูแลไร่ด้วยกันทั้งนั้น ทั้งนี้ พวกเธอจะได้เพียงแรงงานของลูกสาวที่ยังเล็กและไม่ได้แต่งงานออกเรือนมาช่วยเหลือได้บ้าง

การระดมแรงงาน ซึ่งระบุในตาราง 3.1 ว่ามีการระดมแรงงานจาก 2 ทางด้วยกัน คือ จากเครือข่ายความสัมพันธ์ของเครือญาติในสายตระกูล และจากเครือข่ายความสัมพันธ์ทางการแต่งงาน

(หมายถึง เครือข่ายความสัมพันธ์จากเครือข่ายของสามี) นั้น เมื่อต้องการระดมแรงงานครั้งใด จะต้องดูความเหมาะสมของกิจกรรม จำนวนแรงงานของครัวเรือน และเวลาประกอบกันไปด้วย เช่น ในกิจกรรมการแผ้วถางและฟันไร่ ที่ต้องมีการระดมแรงงานจากเครือข่ายความสัมพันธ์ทั้งสองฝ่ายนั้น เพราะเป็นกิจกรรมที่ต้องใช้กำลังและแรงงานมาก ภายใต้เงื่อนไขของการเอามือเอารัน ที่จะต้องมีแรงงานของครัวเรือนตนเองไปเอามือเอารันคืนให้กับครัวเรือนญาติ ทำให้ญาติมิตรซึ่งต้องการแรงงานในการถางไร่เช่นกันมาช่วยเหลือก่อน เพื่อให้ครัวเรือนผู้ถูกช่วยเหลือ ส่งแรงงานกลับไปใช้คืนภายหลังสำหรับกิจกรรมแผ้วถางและการเก็บเกี่ยว ซึ่งไม่ต้องใช้กำลังมากนัก ทว่า ต้องใช้แรงงานหลายคน จึงขอความร่วมมือจากเครือข่ายในสายตระกูล ที่อยู่ในหมู่บ้านเดียวกันก็เพียงพอแล้ว เพื่อจะได้ใช้แรงงานคืนได้อย่างทันท่วงที ในเวลาที่ข้าวสุกรอเกี่ยวพร้อมๆ กันหมด

นอกจากการระดมแรงงานแล้ว การที่โครงสร้างสังคมของชุมชน เป็นการตั้งถิ่นฐานทางสายตระกูลผู้หญิง 'ที่ดิน' ที่จะใช้ในการทำการผลิตในแต่ละปี จึงสืบทอด 'สิทธิการใช้' ผ่านมือของผู้หญิงจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งด้วย ทั้งนี้ มิได้หมายความว่า ผู้หญิงเป็น 'เจ้าของ' หรือผู้ครอบครองกรรมสิทธิในที่ดินผืนที่เป็นของตระกูลแต่อย่างใด หากการใช้ที่ดิน โดยยึดตามหลัก 'สิทธิการใช้' ตามวัฒนธรรมของชาวปกากะญอดั้งเดิมนั้น ผู้หญิงจะได้รับมอบ 'สิทธิการใช้' ในที่ดินที่บรรพชนของพวกเขาบุกเบิกแผ้วถางมาก่อน เพื่อใช้ทำมาหากินเมื่อแต่งงานและมีครอบครัว ในทำนองเดียวกันนี้ ผู้ชาย ซึ่งต้องย้ายไปอยู่กับภรรยา มักจะได้รับ 'สัตว์เลี้ยง' ไปครอบครองแทน 'สิทธิการใช้' ในที่ดิน ดังนั้น ผู้หญิงปกากะญอจึงไม่เพียงมีอำนาจหน้าที่ในการจัดการแรงงานเท่านั้น หากยังมีอำนาจโดยชอบธรรมในการจัดการการใช้ที่ดินอีกด้วย

ไม่ว่าจะเป็น 'ที่ดิน' หรือ 'แรงงาน' ต่างก็เป็นทรัพยากรภายในครัวเรือนที่สำคัญในชุมชนเกษตรกรรมทั้งสิ้น ภาพที่ปรากฏให้เห็นถึง การควบคุมและการจัดการแรงงานและที่ดินของผู้หญิงปกากะญอ จึงสะท้อนให้เห็นอำนาจและการตัดสินใจของผู้หญิงที่มีต่อชุมชน ซึ่งนี่เอง คือสถานภาพที่ชุมชนยกย่องและยอมรับผู้หญิง ให้ปรากฏมีตัวตนอยู่ในชุมชนอย่างมีนัยสำคัญ

ดังกล่าวนี้อาจเห็นได้ว่า การที่ผู้หญิงปกากะญอสามารถแสดงออกถึงพลังของพวกเธอ ทั้งในการผลิตและในบ้านนั้น นอกจากจะเป็นเพราะการสร้างทางวัฒนธรรม ระบบครอบครัว และโครงสร้างทางสังคม ที่ยกย่องให้พวกเธอมีบทบาท-ฐานะทางการเป็นผู้ผลิตที่สำคัญของสังคมแล้ว ในส่วนตัวของเธอเองนั้น เธอยังแสดงการเป็นผู้กระทำทางสังคมของเธอผ่านทาง 'ความรู้' และ 'การควบคุมและจัดการ' ในไร่หมุนเวียนและในบ้านอีกด้วย

ผู้หญิงปกากะญอมีความรู้และความชำนาญในทุกกระบวนการผลิต ตั้งแต่รู้จักพันธุ์ ไร่ ไร่ ไร่ รู้ระยะเวลาในขั้นตอนต่างๆ และรู้วิธีการดูแลรักษา ความรู้ความชำนาญของพวกเธอนี้เอง ทำให้พวกเธอกลายเป็นคนวางแผนและเป็นแรงงานหลักของการทำไร่ข้าว นอกจากนี้ บทบาทของพวกเธอในการใช้ความรู้ที่มี ยังเน้นย้ำให้เห็นถึงพื้นที่ทางสังคมที่ไม่แบ่งแยกระหว่างไร่และบ้านออกจากกันอีก

ด้วย ดึงเห็นได้จากทุกครั้งที่เธอเก็บเกี่ยวเมล็ดพันธุ์ใดๆ และต้องการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์นั้นไว้สำหรับการผลิตปีหน้า เธอจะก้าวออกจากไร่มุ่งสู่บ้านในตอนเย็นพร้อมกับเมล็ดพันธุ์เหล่านั้น ไปเก็บรักษาไว้ในครัว ซึ่งนอกจากจะเป็นสถานที่ในการหุงหาอาหาร และเป็นทีหลังที่นอนสำหรับสมาชิกทุกคนให้สมกับหน้าที่ของ 'บ้าน' แล้ว หิ้งไม้เหนือเตาไฟ ซึ่งสร้างอย่างแข็งแรง ประกอบด้วยชั้นสำหรับวางของหลายชั้น ยังเป็นเสมือน 'ห้องเก็บเมล็ดพันธุ์' อย่างดีอีกด้วย จนอาจกล่าวได้ว่า ในขณะที่ผู้หญิงปกากะญอสามารถแสดงบทบาทอย่างดี ทั้งในบ้านและในไร่ เธอก็ได้ทำหน้าที่ในการเชื่อมพื้นที่ ทั้งบ้านและไร่เข้าไว้ด้วยกันให้สนิทขึ้นด้วยเช่นกัน

ความรู้และความชำนาญในไร่ของผู้หญิงปกากะญอ นำไปสู่อำนาจในการควบคุมและจัดการกับองค์ประกอบต่างๆ ในเชื้ออำนาจต่อการผลิต 'ไม่ว่าจะเป็นการจัดการ 'สิทธิการใช้ที่ดิน' และการจัดการ 'แรงงาน' การจัดการกับองค์ประกอบเหล่านี้ นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงการควบคุมทรัพยากรในครัวเรือนของผู้หญิงแล้ว ยังตอกย้ำถึงเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมผ่านสายเครือญาติของพวกเธอที่เข้มแข็งอีกด้วย

สรุป

ในท่ามกลางสังคมวัฒนธรรมปกากะญอดั้งเดิม ที่มีการสร้างความเป็นหญิงชาย ให้มีบทบาททางเพศที่แตกต่างกัน โดยให้ผู้ชายพัฒนาบุคลิกภาพที่เป็นตัวของตัวเองและมีความรู้สึกที่เข้มแข็งต่อตัวเอง ในขณะที่ ผู้หญิงเติบโตขึ้นมาด้วยสถานภาพที่มั่นคง ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของตัวเอง ทำให้ทั้งสองเพศมีทัศนคติที่เป็นบวกต่อกันและกัน ไม่สับสนหรือมีปมด้อย หรืออคติซึ่งเพศใดเพศหนึ่ง นอกจากนี้ ระบบครอบครัวและเครือข่ายความสัมพันธ์ทางเครือญาติของผู้หญิง ยังมีส่วนช่วยในการควบคุมความแตกต่างด้านฐานะความเป็นอยู่และการแบ่งแยกชนชั้นต่างๆ ในชุมชนอีกด้วย ทำให้ผู้หญิงมีความมั่นคงและมีป้อมปราการในการต่อรองอำนาจกับผู้ชาย ประกอบกับที่ไม่มีการยึดถือ ครอบครัว หรือผูกขาดปัจจัยทางการผลิตอย่างชัดเจน ความสัมพันธ์ทางสังคมจึงมีลักษณะของความ 'เท่าเทียม' กันค่อนข้างสูง

ในภาคของการผลิตนั้น การที่ผู้หญิงมีส่วนร่วมในการผลิตหรือเป็นแรงงานสำคัญในการผลิต มีความรู้ความชำนาญในระบบการผลิต และมีความสามารถที่จะเข้าถึง ควบคุม และจัดการกับปัจจัยทางการผลิตต่างๆ ทำให้ผู้หญิงในสังคมแบบนี้ มีสถานภาพค่อนข้างสูง เมื่อเปรียบเทียบกับผู้หญิงในสังคมแบบอื่น

ดังนั้น ต่อมาเมื่อชุมชน เมอท่า ก้าวเข้าสู่บริบททางสังคม-วัฒนธรรม ที่มีวิถีการผลิตเชิงพาณิชย์ มีอุดมการณ์ใหม่ๆ จากส่วนกลางมากล่อมเกลี้ยงเลี้ยงดูเด็กหญิง-ชายในอีกรูปแบบหนึ่ง มีสิ่งกระตุ้นทางเศรษฐกิจที่มาพร้อมๆ กับนโยบาย 'การพัฒนา' มีความแตกต่างของฐานะทางเศรษฐกิจ

มากขึ้น ความสัมพันธ์ทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์หญิงชายในสังคม ได้รับผลกระทบ
ให้ปรับเปลี่ยนตามไปด้วย ดังจะได้ทำความเข้าใจในบทต่อไป

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University